

HAZAR'I AŞAN BİR HAZAR GÜCÜ: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE RUS HAZAR FİLOSU

Merve İrem YAPICI *

ÖZET

Sahip olduğu zengin enerji kaynakları, jeopolitik konumu ve enerji transferi açısından taşıdığı önem nedeniyle sadece bölge değil, bölge dışı devletlerin de ilgisini çeken Hazar, giderek askeri bir mücadeleye zemin oluşturmaktadır. Kaynakların paylaşımı ve Hazar'ın statüsü merkezinde şekillenen bu mücadele, Rusya'nın I. Petro zamanından itibaren bölgede bulundurduğu deniz gücünü ön plana çıkarmaktadır. Özellikle Sovyetlerin dağılmasının ardından bölgede patlak veren üstünlük mücadelesi, Rusya'nın buradaki deniz gücünü geliştirmesine yol açmıştır. Hazar Donanması'ndaki gemilerinin sayısını artıran ve gemilerini gelişmiş füze sistemleri ile donatan Rus yönetimi, özellikle Putin döneminden itibaren bölgede geniş çaplı tatbikatlar düzenlemektedir. Kıyıdaş devletlerin deniz güçleri ile kıyaslandığında bölgedeki en büyük ve köklü deniz gücü olarak beliren Hazar Filosu, 2015 Ekimi'nde Suriye'deki hedeflere gerçekleştirdiği füze saldırıları ile Hazar dışı bölgelerde de etkin olduğunu kanıtlamıştır. Bu çalışmanın amacı, Filo'nun kurulduğu tarihten günümüze Rusya'nın Hazar içi ve dışı güvenlik endişelerini karşılama ya da arttırma konusunda ne derece etkin olduğunu saptayabilmektir. Ayrıca Filo'nun geliştirilmesi amacıyla ortaya atılan hedeflerin bölge içi ve dışı devletler nezdinde yarattığı tepkiler irdelenecek, bu askeri gücün güvenliğin mi yoksa güvenliksizliğin mi anahtarı olduğu sorusuna yanıt aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hazar Denizi, Rus Donanması, Silahlanma, Enerji Rekabeti, Arap Baharı.

A CASPIAN POWER BEYOND THE CASPIAN: THE CASPIAN FLOTILLA FROM THE PAST TO THE PRESENT

ABSTRACT

Thanks to its rich energy sources, geopolitical position and importance in terms of energy transfer; Caspian Sea attracts the attention of not only regional but also non-Caspian states and increasingly forms a basis for a military contention. The contention, which circles around sharing of regional resources and the legal status of the Caspian Sea, brings the Caspian Flotilla, a Russian naval force which has been stationed in the Caspian Sea since the reign of Peter I, into the forefront. The power struggle that erupted in the region following the demise of the Soviet Union brought about Russia's incentive for the enhancement of her naval force in the Caspian Sea. The Russian administration increased the number of navy ships in her Caspian Fleet and equipped them with advanced missile systems. Russia has also conducted large-scale exercises in the region especially since the presidency of Putin. The Caspian Flotilla constitutes the largest and well-established maritime power in the region in comparison with the naval capacities of other Caspian littoral states. The fleet exploited the opportunity of demonstrating its capability in areas outside the Caspian region with missile attacks at targets in Syria in October 2015. The aim of this study is to determine the effectiveness of the fleet in easing or triggering Russian intra-Caspian and global security concerns since the time of its inception. Additionally, the reactions of intra and extra-regional states against Russian plans about the Caspian Flotilla will be analyzed. With the help of this analysis, "Is Caspian Flotilla the key of security or insecurity?" question will also be answered.

Keywords: Caspian Sea, the Russian Fleet, Armament, Energy Competition, Arab Spring.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 15.09.2020; Yayına Kabul Tarihi: 01.11.2020

* Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, AYDIN; ORCID: 0000-0001-5302-7475, E-posta: merve.yapici@adu.edu.tr

Giriş

Batıda Azerbaycan ve Rusya, kuzeydoğu ve doğuda Kazakistan, doğuda Türkmenistan ve güneyde İran toprakları ile çevrili olan Hazar Denizi, tahmini 48 milyar varillik petrol ve 292 trilyon kübik fitlik doğalgaz rezervleri (Coffey, 2015) ile dünya enerji haritasında önemli bir yer teşkil etmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından bölgesel ve küresel güçlerin nüfus mücadelesine sahne olan Hazar Denizi, bu zengin enerji kaynakları ile "büyük oyun"un yeni coğrafi mekanı hâline gelmiştir (Oğan 2001: 143; Guo vd. 2007: 15). 1991 sonrasında bağımsızlığına kavuşan bölge devletlerinin Batı'nın enerji sorunlarını çözebileceği ve Rusya, İran ve Çin gibi devletler karşısında Batı'ya jeopolitik üstünlüğü kazandırabileceği düşüncesi, mücadele ortamına zemin oluşturmuştur (Jaffe vd. 1998: 112). Bölgedeki petrol zenginliğinin, özellikle Azerbaycan ve Kazakistan'ın egemenlik sahalarında yoğunlaşması¹, bu devletler üzerinden şekillenen rekabeti anlaşılır hâle getirmektedir.

Jeopolitik olarak Karadeniz, Kafkasya, Ortadoğu ve Orta Asya'ya yakınlığından dolayı stratejik öneme sahip olan Hazar Denizi, enerji kaynaklarının yanı sıra deniz canlıları açısından da ciddi bir zenginliğe sahiptir. Nitekim dünya havyar ihtiyacının büyük bir kısmı bu denizin kuzeyindeki sığ sularda yaşayan mersin balıklarından elde edilmektedir (Özbay 2013: 7)². Bölgenin önemini arttıran bir başka unsur ise, stratejik petrol ve doğalgaz boru hatları güzergâhlarının bölge kaynaklı olmasıdır ki bu boru hatlarına Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Novorossisk, Bakü-Supsa, Tengiz-Novorossisk, Trans Anadolu doğal gaz ve Trans-Hazar doğal gaz boru hatlarını örnek göstermek mümkündür. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın uluslararası sulara çıkışı olmayan kara devleti niteliği taşımaları, enerji kaynaklarının uluslararası transferi ve koridor meselesini ön plana çıkarmış (Oğan 2001: 144) ve bu konuda bir rekabetin oluşumunu hızlandırmıştır.

SSCB'nin dağılmasıyla beraber patlak veren Hazar'daki enerji kaynaklarının paylaşımı meselesi, Hazar Denizi'nin statüsünü tartışmalı bir hâle getirmiş ve bölge devletleri arasında yeni bir mücadeleye zemin oluşturmuştur. Yaklaşık Japonya büyüklüğündeki Hazar Denizi, dünyanın en büyük "iç denizi" ya da "tuzlu su gölü" olarak tanımlansa da, tarih boyunca hep bir "deniz" olarak algılanmış ve adlandırılmıştır (Oğan 2001: 152; Özbay 2013: 7). Hazar'ın deniz ya da göl olarak tanımlanması hukuki açıdan farklı sonuçlar doğurmakta ve kıyıdaş devletler arasında, en azından 2018 yılına kadar, uzlaşmazlık noktası oluşturmaktadır. Hazar'ın göl olarak kabulü durumunda, deniz yatağı ve su yüzeyi de dâhil olmak üzere kıyıdaş devletler arasında eşit alanlara bölünme durumu söz konusu iken (Mamedov 2001: 224-225; Zimnitskaya vd. 2011: 2), deniz olarak kabulü hâlinde 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre 12 millik karasuları, 200 mili aşmayan münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı konuları gündeme gelecektir.

Gerek sahip olduğu kaynaklar gerekse jeopolitik konumu nedeniyle sadece bölge değil bölge dışı devletlerin de ilgisini çeken Hazar Denizi, 1990'lardan itibaren kaynakların paylaşımı, transferi ve statü sorununun varlığı nedeniyle gerilimlere sahne olmuştur. Üstelik bölge dışı küresel güçlerin bu gerilimleri arttırıcı müdahaleleri, bölgedeki silahlanma faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu bağlamda 18. yüzyıldan itibaren Hazar Denizi

¹ Hazar Denizi'ndeki tüm petrol üretiminin yaklaşık olarak % 55'lik kısmını Kazakistan'ın, % 32'lik kısmını Azerbaycan'ın, % 6.5'lik kısmını Rusya'nın ve yine % 6.5'lik kısmını Türkmenistan'ın yönettiği tahmin edilmektedir (Laruelle vd. 2009: 19-20). İran ise Hazar'da petrol faaliyeti bulunmayan tek kıyıdaş devlettir.

² Dünyadaki siyah ve kırmızı havyar tüketiminin % 90'ı Hazar Denizi kaynaklarından karşılanmaktadır. Ancak yıllardır devam eden aşırı avlanma ve büyük ölçekli kirlilik bölgedeki balıkçılık sektörünü giderek daha yüksek oranlarda tehdit etmektedir (Coffey, 2015).

üzerinde egemenlik kurmuş olan Rusya, bölgede var olan deniz gücünü geliştirme yolunda önemli adımlar atmış ve bu gücünü sadece bölgedeki değil bölge dışı alanlardaki güvenlik sorunlarının çözümünde kullanabileceği bir araca dönüştürmüştür. Çalışmanın amacı, Hazar Donanması'nın Moskova'nın güvenlik sorunlarının çözümündeki etkinliğini saptayabilmektir. Bu amaçla ilk olarak tarihsel süreç içerisinde donanmanın gelişiminden ve hangi olaylara bağlı olarak genişlediğinden bahsedilecek, ardından yakın dönem içerisinde hedeflere ulaşmada ne derecede etkili bir araç olduğu saptanmaya çalışılacaktır. Çalışma, donanmanın güvenlik mi yoksa güvensizlik mi ürettiği sorusuna yanıt bulma gayretindedir.

1. Çarlık ve Sovyet Dönemlerinde Hazar Filosu: "Hazar'ın Tek Sahibi"

Hazar'ın en güçlü ve en eski filosu olan Rus filosu, 1722'de I. Petro tarafından kurulmuş ve 1726'da Bakü'nün kontrolünü sağlayarak, 1992 yılına kadar burayı temel üs olarak kullanmıştır (Laruelle vd. 2009: 23). Son birkaç yüzyıl boyunca "Hazar'ın tartışmasız efendisi" olan Rusya, I. Petro'nun ifadesi ile "Hazar'da başka bir devletin hak iddia etmesine izin vermeyecek" bir tutum izlemiş ve SSCB'nin dağılmasına kadar da bu stratejisinin başarıya ulaşmasında ciddi bir zorlukla karşılaşmamıştır (Kucera, 2012). Hazar Denizi'nde ilk sürekli filoyu kuran Rusya, gerek Çarlık gerekse Sovyet döneminde "bölgenin de facto egemeni" olarak kabul edilmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar donanması bulunmayan, 1990'lara kadar ise sınırlı bir deniz gücüne sahip olan İran'ın bölgedeki Rus egemenliğine herhangi bir tehdit oluşturmadığı gözlenmiştir (Garibov 2014a: 85).

1560'larda Kazan ve Astrakhan Hanlıklarının işgali ile Hazar gücü hâline gelen Moskova, Hindistan doğrultusundaki deniz rotaları üzerinde hâkimiyet kurma hedefiyle 18. yüzyılın başlarında Hazar Filosu'nu oluşturmuştur³. 1740'larda İran lideri Nadir Şah Avşar'ın İngilizlerin yardımıyla Hazar'da filo oluşturma çabası, uğradığı suikast girişimi neticesinde başarısızlıkla sonuçlanırken, 1813 ve 1828 yıllarında gerçekleşen Rusya-İran Savaşları'nda İran'ın aldığı yenilgiler, Hazar'daki Rus varlığını rakipsiz hâle getirmiştir. Nitekim bu savaşlar sonucunda imzalanan Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) Anlaşmaları ile Derbent'ten Astara'ya kadar olan Azerbaycan'ın Hazar kıyıları Rusya'ya bırakılmış ve Rusya'nın Hazar'da askeri gemi bulundurma yetkisine sahip tek devlet olduğu İran tarafından kabul edilmiştir (Garibov 2014b: 44).

18. yüzyılda Hazar üzerinde başlayan jeopolitik mücadelenin tarafları sadece Rusya ve İran ile sınırlı değildir. Osmanlı ve İngiltere'nin de dâhil olduğu bu mücadelede, 1711 Prut Savaşı sırasında Karadeniz'e çıkış kapısı olan Azak'ı Osmanlı'ya kaybeden Rusya'nın, bu kaybın da etkisiyle, çıkarlarını gerçekleştirme konusunda daha hevesli ve atak olduğu gözlenmiştir. Özellikle "Küçük İpek Yolu" olarak adlandırılan ve Batı ile Doğu'yu birbirine bağlayan temel ticaret rotalarından birini oluşturan Batı Hazar kıyıları, Rusya'nın en yoğun biçimde ilgilendiği alanı oluşturmuştur. Avrupa-Asya ticaretinin Osmanlı'yı devre dışı bırakarak Baltık-Volga-Hazar rotası üzerinden akmasını amaçlayan Çarlık yönetimi, Baltık'taki zaferlerinin bir sonucu olarak Hazar'a doğru jeopolitik bir genişleme eğilimi içinde olmuştur (Darabadi 2008: 128-129). Ayrıca Azerbaycan'ın Hazar kıyısı bölgelerinin Osmanlı tarafından ele geçirilmesi ihtimali, Rusya'nın bazı doğu ülkelerine çıkışını engelleyeceği için Çarlık yönetimi tarafından önemli bir tehdit olarak görülmüş ve bölgeye yönelimi hızlandırmıştır. Gerçekten de savunma açısından Hazar'a önem veren Osmanlı,

³ Rusya, esas itibarıyla ilk olarak 1660'larda Astrakhan'da filo oluşumuna yeltenmiş; ancak isyankâr Kossakların şehri yağmalaması neticesinde Rusların buradaki ilk gemileri yakıp yıkılmıştır (Garibov 2014b: 43).

İran'daki Safavi Devleti'nin çöküşünden de faydalanarak Avrupa'yı Hazar kıyısı ülkelerine bağlayan transit yolu üzerinde kontrol sağlamayı amaçlamıştır (Alizade 2010: 106). Ancak Rusya ile Osmanlı arasında bölge üzerinde oluşan bu rekabet, 1724 yılında Hazar Denizi'nin tüm batı ve güney kıyılarının Rusya'ya, Güney Kafkasya'nın tüm doğu kısmının ve Güney Azerbaycan'ın Osmanlı'ya bırakılmasını öngören bir anlaşmanın taraflar arasında imzalanması ile etkisini yitirmiştir (Alizade 2010: 112-113). Bu anlaşmanın imzalanmasında Rusya'nın yeni oluşturduğu Hazar Donanması yardımıyla Hazar kıyılarına gerçekleştirdiği askeri girişimler etkili olmuştur (Darabadi 2008: 130).

19. yüzyıla gelindiğinde İran ile yaptığı savaşlar ve imzaladığı anlaşmalar neticesinde Hazar Denizi'nde kesin bir hâkimiyet kuran Rusya, bu yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştirdiği Hive seferi ile Hazar Denizi'nin doğu sahillerini de kontrolü altına geçirdi (Gökçe 2011: 157). Bu süreçte İran'ı Rusya'ya karşı destekleme vaadinde bulunan İngiltere, 1805 yılında bu desteğin ancak çeşitli liman, kale ve adaları yönetme karşılığında verilebileceğini ilan etmiş (Mamedov 2000: 114), böylelikle karşılıksız yardım vaadine sadık kalmayarak İran nezdinde güvenilirliğini kaybetmişti. Üstelik yüzyılın sonlarında İran'daki Kaçar yönetiminin yaptığı anlaşmalar ile denizin doğusundaki Rus hâkimiyeti pekişmiş ve böylece Hazar Denizi'nin üç tarafı Rusların kontrolüne geçmişti (Gökçe 2011: 157).

1917 Bolşevik Devrimi ile Çarlık rejiminin yıkılması ve 1918 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması, bu yeni devletin Bakü'deki Çarlık donanmasından kalan gemilerle kendisine ait bir Hazar Filosu oluşturmasına neden oldu. Fakat Azerbaycan Filosu uzun soluklu olamadı. Zira Sovyet Kızıl Ordusu tarafından Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne müdahale edilerek bu devletin varlığına son verilmesi ve yerine Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması, Azerbaycan Filosu'nun Sovyet Hazar Filosu ile bütünleştirilmesine yol açtı (Garibov 2014b: 44). Bu arada Sovyet yönetimi, Türkmençay Anlaşması'ndan itibaren Hazar üzerinde oluşturulmuş tam hakimiyetten bir anlamda vazgeçerek, 1921 yılında İran ile yaptığı Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile Çarlık döneminde imzalanan tüm anlaşmaların iptalini ve seyrüsefer serbestliğini tanıdığı İran'ın Hazar'da kendisi ile eşit haklara sahip olmasını onayladı (Oğan 2001: 147; Gökçe 2011: 158). Nitekim Anlaşmanın 11. maddesinde Hazar Denizi'nin her yerinde tarafların seyrüsefer serbestliği konusunda eşit haklara sahip olduğu ve tarafların gemilerine hiçbir sınırlama getirilemeyeceği vurgulanmaktaydı (Diba 2003: 19).

Sovyet döneminde İran ile yapılan ikinci anlaşma, Hazar Denizi'nin resmen "Sovyet-İran Denizi" olarak tanımlandığı 1927 tarihli anlaşma oldu. Bu anlaşmada yapılan tanım, 1935 ve 1940 tarihli anlaşmalarda tekrarlandı ve Hazar'ın bu iki ülkenin ortak egemenliğinde olduğu vurgulandı. Ancak bu anlaşmaların hiçbirisinde denizin statüsü tam olarak belirlenemediği gibi iki ülke sınırlarına da bir netlik getirilemedi. Sınır çizgisi hakkında ilk ifade, 1964 yılında taraflar arasındaki hava sahasında FIR Hattı'nın tespitine ilişkin anlaşmada kullanıldı. Bu sınır, Hazar'ın karşılıklı iki yakasında yer alan Astara (Azerbaycan) ve Hasangulu-Hasan Kuli (Türkmenistan) Limanı arasında çizilen çizgi boyunca uzandı (İşcan 2010: 69). 1970 yılında ise SSCB Petrol ve Gaz Bakanlığı, Hazar'ın Sovyetler Birliği yönetiminde olan bölümünü petrol işletmeciliği ve jeolojik araştırmalar yapılması için Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetleri arasında iktisadi sektörlere böldü⁴. Dikkati çeken husus, bu bölünelere itiraz etmeyen İran'ın özellikle Pehlevi Hanedanlığı döneminde kendisine ayrılan sektörde herhangi bir

⁴ Hazar'ın bu şekilde paylaşılması ile Kazakistan 113.000 km², Rusya 64.000km², Azerbaycan ve Türkmenistan ise yaklaşık 80.000km²lik bir alana sahip duruma geldiler (İşcan 2010: 70-71).

ekonomik ve askeri faaliyete girişmeyerek pasif bir tutum sergilemiş olmasıydı. Denizde herhangi bir savaş gemisi bulundurmayan İran, bölgede petrol ve doğalgaz arama çıkarma konusunda da bir girişimde bulunmadı. İslam Devrimi'nden sonra 8 yıl boyunca Irak ile savaş hâlinde olan İran, bu süreçte SSCB ile herhangi bir gerilim içine girmekten kaçınarak Hazar'ın kontrolünü gönüllü olarak diğer kıyıdaş devlete teslim etti (Behzadi 2010: 87). Böylece Rus donanması, 18. yüzyıldan SSCB'nin dağılmasına kadar geçen süreçte diğer kıyıdaş devlet İran'ın etkili politikalar izleyememesinin de bir sonucu olarak Hazar Denizi'nin temel askeri gücü olarak varlığını devam ettirdi.

2. 1990'lar: Hazar'da Ortaya Çıkan Rekabet ve Enerji Merkezli Dış Politikanın Bir Aracı Olarak Hazar Filosu

SSCB döneminde Hazar Denizi üzerinde kontrol sağlayan, dolayısıyla Hazar Donanması'nı geliştirme ihtiyacı duymayan Moskova, SSCB'nin dağılması ile birlikte ortaya çıkan sorun ve tehditler nedeniyle donanmanın güçlendirilmesine gereksinim duymuştur. Üstelik ortaya çıkan Sovyet Filosu'nun paylaşımı meselesi ile askeri bir kayba uğramıştır. Her ne kadar Kazakistan ve Türkmenistan, kendilerine düşen % 25'lik paydan Rusya lehine feragat etmiş olsalar da, Moskova, Sovyet mirası donanmayı Azerbaycan ile % 70'e % 30 oranında paylaşmak durumunda kalmıştır. Ancak Rusya bu paylaşım sonrasında Hazar'da 100'den fazla gemi ile en büyük deniz gücü olmayı sürdürmüştür (Özbay 2013: 15).

Aynı süreçte Batı sermayesinin bölgeye girişi, Rusya yönetimini endişelendirmiştir. SSCB'nin dağılmasından sadece birkaç ay sonra eski Sovyet cumhuriyeti olan bölge devletleri, yeni kazandıkları bağımsızlıklarını korumak ve etkili reformlar gerçekleştirebilmek hedefiyle Batı yatırımını ülkelerine çekecek kampanyalar başlatmışlardır. 1992 Eylülünde British Petroleum (BP) ve Statoil şirketleri, Azerbaycan'a Çırac ve Şah Deniz sahalarından petrol çıkarma hakkı için 30 milyon dolarlık bir ön ödeme yapmışlardır. 2 yıl sonra ise Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, BP'nin başında bulunduğu Batılı şirketlerden oluşan bir konsorsiyum ile "Yüzyılın Anlaşması" olarak bilinen ve söz konusu petrol yataklarının ortak kullanımını içeren 8 milyar dolarlık bir sözleşmeye imza atmıştır (Saivetz 2003: 589-590). Yine 1993 Eylülünde Chevron şirketi, Kazak Devlet Petrol Şirketi ile Kazakistan'ın Tengiz petrol sahasının geliştirilmesine yönelik bir anlaşmaya imza atmış, bu anlaşma ile yatağın işletim hakkını ele geçirerek bölge petrolünü keşfetmek ve üretmek amacıyla TengizChevroil Şirketi'nin kurulmasını sağlamıştır (Nanay 1998: 152; İsmayılov vd. 2015: 2). Türkmenistan'da ise Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov, doğalgaz sektörüne yatırım ve denize çıkışı olmayan ülkesinin Rusya'ya olan bağımlılığını kırmak amacıyla petrol ve doğalgaz boru hattı inşası için Batılı şirketlere başvurmuştur (Saivetz 2003: 590; Imamkhodjaeva 2007: 342). Ancak hem Moskova'nın baskısı ile karşılaşan ve dış politikada tarafsızlığı tercih eden Niyazov'un, Moskova ile ilişkileri tamamen bozacak adımlar atmaktan kaçınması, hem de Batı'nın yükümlülüklerini yerine getirme konusunda isteksiz ve çekimser kalması, Rusya'ya bağımlılığı kırarak alternatif boru hatları projelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmıştır (Imamkhodjaeva 2007: 342; Kubicek 2013: 175-176). Böylece Batı sermayesinin, 1990'lar boyunca daha yoğun biçimde Azerbaycan ve Kazakistan üzerinden Hazar'da güç kazandığını söylemek mümkündür (Nanay 2009: 112-113).

Azerbaycan ve Kazakistan gibi bölge devletlerinin Batı teknolojisi ve yatırımının yanı sıra Rusya'nın bölgedeki varlığını dengeleyecek bir Batı askeri varlığını da talep etmeleri, Moskova açısından büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu tehdide karşı harekete geçen Rus yönetimi, Ermenistan'ın 1993 yılındaki çağrısıyla bu ülkeye askeri

güçlerini yerleştirmiştir. 1998 Aralığı'nda ise Hazar'daki Astrakhan ana deniz üssüne destek sağlamak amacıyla Dağıstan Cumhuriyeti'nin Kaspiysk şehrinde Savunma Bakanlığı birlikleri için müşterek bir karargâh oluşturmuştur⁵. Bölgedeki ekonomik çıkarlarını korumak için askeri gücünü bir koz olarak kullanan Moskova, Dağıstan ve Kafkasya'da güvenliği sağlayarak Hazar petrolünün kendi ülke toprakları üzerinden akışını sağlayabileceğini umut etmiştir (Thomas vd., 1999). Bölge devletlerinin Rusya'ya alternatif olarak Batı sermayesi ile yakınlaşma çabaları, bir taraftan Rusya'nın askeri tedbirlere başvurmasını ve Hazar Donanması'nı ön plana çıkarmasını sağlarken, öte yandan enerji kaynaklarının paylaşımı ve Hazar Denizi'nin statüsü sorununu gündeme taşımıştır. 1993 yılı itibariyle Hazar'ın kıyıdaş devletler arasında bölünemeyeceğini ve kaynaklarının bu devletlerin ortak kullanımında olması gerektiğini ileri süren Rus yönetimi, Batılı devletlerin bölgede söz sahibi olmasını engellemeye çalışan İran yönetimi tarafından desteklenmiştir. Ancak özellikle Azerbaycan ve Kazakistan'ın uluslararası petrol şirketleri ile Hazar'da bulunan hidrokarbon kaynakları konusunda imzaladıkları anlaşmalar, bu "de facto" oluşumun dışında kalmak istemeyen Moskova'da tavır değişikliğine yol açmıştır (Oğan 2001: 155-157; Terzioğlu 2008: 36). Ayrıca Moskova'nın kendi savunduğu fikirlerden taviz vererek Hazar'ın dibinin sektörlere bölünmesine destek vermesinde, bu ülkenin ulusal sektöründe çok zengin petrol yataklarının bulunması da etkili olmuştur (Oğan 2001: 157; Laruelle vd. 2009: 20). Bu faktörlerin bir sonucu olarak Moskova, Kazakistan (1998) ve Azerbaycan (2001) yönetimleri ile anlaşmalara imza atarak, deniz yatağından orta hat esasına göre yararlanmayı öngören bir rejime onay vermiştir. Buna göre deniz dibinin ulusal sektörlere bölünmesine, su yüzeyinin ise kıyıdaş ülkelerin ortak kullanımında kalmasına karar verilmiştir. Bu karara istinaden 2003 yılında bir araya gelen üç devlet, Hazar deniz yatağının % 64'lük kuzey kısmını orta hat prensibine dayanarak üçe bölmüşler ve bu paylaşımında Kazakistan'a % 27'lik, Rusya'ya % 19'lük ve Azerbaycan'a ise % 18'lik kısmın ayrılmasına onay vermişlerdir (German 2014: 27). 2000'lerin başlarında Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan Hazar'ın paylaşımı konusunda anlaşmaya varırlarken, İran ve Türkmenistan'ın uzlaşmazlığa yol açan tutumları, bölge genelinde bir çözümün üretilmesini zorlaştırmıştır. Kıyı çizgisi uzunluğuna bağlı olarak belirlenecek sektörel bölünme durumunda % 13'lük bir paya sahip olacak olan İran, böyle bir paylaşım yöntemine karşı çıkarak Hazar üzerinde kıyıdaş devletlerin ortak kontrolünü ya da denizin beş kıyıdaş devlet arasında eşit biçimde, % 20 oranında paylaşımını savunmuştur (O'Lear 2004: 175). Hazar'ın statüsü tüm kıyıdaş devletlerin uzlaşısı ile tespit edilene kadar, Hazar Denizi üzerindeki tüm faaliyetlerin durdurulması gerektiğini ileri süren İran yönetimi, 1921 ve 1940 tarihli SSCB-İran Anlaşmaları'nın Hazar'ın resmi statüsü için hukuksal zemin oluşturabileceği kanaatindeydi (Oğan 2001: 166; O'Lear 2004: 175). Türkmenistan yönetimi ise Hazar'ın bölünmesini ve Azerbaycan ile arasındaki sınırın orta hat prensibine göre belirlenmesini kabul etse de, orta hattın geçeceği alanlar üzerinde Azerbaycan ile anlaşmamıştır. Türkmenistan'ın Azerbaycan'ın kendi milli sektörü içerisinde gördüğü Kepez, Azeri ve Çıracak yatakları üzerinde hak iddia etmesi ve isimlerini değiştirdiği bu yatakları uluslararası işleme açma talepleri, taraflar arasındaki gerilimi arttırarak Hazar'ın bölünmesine ilişkin uzlaşmayı ortadan kaldırmıştır. Bu durum, Türkmenistan'ı İran ile yakınlaştırarak, tutum değişikliğine itmiştir. Nitekim 1998 yılı itibariyle Türkmenistan yönetimi, Hazar'ın statüsü konusunda kıyıdaş devletlerin onayladığı bir anlaşma ortaya çıkana kadar İran ve SSCB arasında imzalanan anlaşmaların geçerli olacağını belirterek İran'ın görüşlerini tekrarlamıştır (Çolakoğlu 1998: 113; Oğan 2001: 161, 170-171).

⁵ Bu karargâhta 136. Motorize Tüfekli Birlik, Hazar Filosu'nun gemileri ve askeri uçaklar bulunmaktadır (Thomas vd. 1999; Naumkin 2001: 132).

1990'larda Yeltsin iktidarının Hazar'ın paylaşımı konusunda izlediği siyaset, Hazar rezervlerine yönelik Batı yatırımını kolaylaştırırken, Moskova'ya seyrüsefer serbestliği getirmiş, dahası Rusya'nın trans-Hazar boru hatlarına yönelik teklifleri engellemesine imkân tanımıştır. Zira 1998 Rusya-Kazakistan Anlaşması'nın 5. maddesine göre denizaltından boru hattı döşemeyi de içeren diğer tüm ekonomik faaliyetler için öncelikle Hazar'ın paylaşımı ve sınır tespitine ilişkin tüm kıyıdaş devletleri içeren bir anlaşmanın imzalanması gerekmektedir (Saivetz 2003: 594). Ancak 2000'lerde Putin iktidarı döneminde, bu politikanın Hazar'ın güvenliğini sağlayamadığı ve Moskova'nın bölgedeki hedeflerine askeri tedbirler aracılığıyla ulaşmaya çalıştığı görülecektir. Özellikle 11 Eylül'ü takiben Azerbaycan'ın ABD'nin Afganistan'daki askeri çabasına destek sağlaması ve Batı yanlısı bir yaklaşımı kuvvetle savunması, buna cevaben Washington'un Azerbaycan'a yönelik askeri yardımlar ile donanma kapasitesini güçlendirmeye çalışması (O'Lear 2004: 179; Özbay 2013: 12), Moskova'nın askeri tedbir öncelikli bir politikaya geçişini hızlandırmıştır. Buna ek olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın 2006 yılında devreye girmesi, Rusya'nın Hazar enerji kaynaklarının taşınması konusundaki tekel konumuna darbe vurarak, Moskova'nın endişelerini arttırmıştır. Böylece 1990'lar boyunca Hazar politikasında askeri araçlara sınırlı ölçüde başvuran Kremlin, Putin iktidarı ile birlikte bu araçları bölge politikasında daha sıklıkla kullanmaya başlayacaktır.

3. Putin Dönemi: Hazar Denizi'nin Askerileştirilmesi ve Genişletilen Hazar Filosu

İktidara gelir gelmez bir önceki dönemin Enerji Bakanı Viktor Kalyujniy'i Hazar'dan Sorumlu Özel Temsilci olarak atayan Putin, bu tecrübeli isim sayesinde Hazar'ın paylaşımı konusunda İran'ın görüşlerini de dikkate alan bir uzlaşımın oluşturulabileceği beklentisindeydi. Ancak 2001 Ocağı'ndaki Bakü ziyareti sırasında Rus Donanması'nın denizde gerçekleştirdiği askeri tatbikatlar, Putin'in bu "mekik diplomasisi"ni askeri araçlarla taçlandırmaya niyetli olduğunu gösterdi. Diplomatik çabalar ile "küçük sopa"nın harmanlanmasından oluşan bu politika, 2001 Temmuzunda İran'ın Azerbaycan ile arasındaki tartışmalı sulara, burada araştırma yapan iki BP gemisini bölgeden çıkartmak amacıyla devriye uçakları ve savaş gemisi göndermesi ile zayıfladı (Baev 2008: 57)⁶. Bu "gözdağı siyaseti", Moskova'yı ufak bir askeri güç kullanımının büyük çaplı değişikliklere yol açabileceğine ikna ederek, kaba güce dayalı bir politikaya doğru itti.

1999 yılında NATO'nun eski Doğu Bloğu ülkelerine doğru genişlemesi ve Kosova'da gerçekleştirdiği askeri müdahale ile Rusya'nın etki sahasını daraltması, yine aynı sene içerisinde BTC'nin inşasına ilişkin yapılan anlaşma, Rus dış politikası açısından önemli yenilgiler olarak kabul edilmiş ve Rusya'nın Hazar'da güç kaybı yaşamakta olduğuna ilişkin yorumlara yol açmıştı. Bu bağlamda iktidara gelir gelmez Rusya'ya yeniden "büyük güç" statüsü kazandırmak için harekete geçen Putin, Hazar'daki jeopolitik mücadeleye dikkat çekerek, Rusya'nın bölgedeki nüfusunun yeniden tesisine vurgu yapmaktaydı (Saivetz 2003: 595). Putin'in Hazar'ı "Rusya'nın stratejik çıkar bölgesi" olarak tanımlaması ve "gözdağı siyaseti"ne yönelmesi ile birlikte Hazar Filosu'nun güçlendirilmesi de hız kazandı (Laruelle vd. 2009: 24). İran'ın Hazar Denizi'nde giderek artan askeri faaliyetleri ve 2002 Şubatı'nda Türkmenistan'da gerçekleşen başarısız Hazar Zirvesi sonucunda, aynı yılın Ağustos ayında Rus Hazar Filosu, Hazar Denizi'nde büyük ölçekli bir tatbikat gerçekleştirdi. Sovyet döneminden itibaren Hazar'da gerçekleştirilen ilk büyük ölçekli

⁶ BP'nin bu tartışmalı petrol sahasında Azerbaycan ile işbirliğine dayalı gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri ertelemesine yol açan olay, ABD ve Rusya'nın İran'a yönelik protestosunu da beraberinde getirmiştir (Dunlap 2004: 123).

tatbikat olarak değerlendirilen bu tatbikata, Hazar Filosu gemilerinin yanı sıra Rus ordu ve donanmasında yer alan diğer güçler ile Azeri ve Kazak deniz güçleri de katıldı (Mamedov 2007: 83). Moskova'nın Hazar politikasında ön plana çıkardığı Filo, bu süreçte yeni çıkarma gemileri ile güçlendirilirken, Hazar'daki silahlanma sürecine de ivme kazandırdı (Baev 2006: 5; Laruelle vd. 2009: 24, 29; Özbay 2013: 15-16).

Filo'nun modernizasyonu için geniş bir bütçe ayıran Putin yönetimi, 2002'den itibaren 10 yıldan kısa bir süre içinde Filo'daki gemi sayısını iki katına çıkartıp, Hazar Filosu'nu modern Rus Donanması'nın en değerli parçası hâline getirdi. 2001'de üretilen 100 milyon dolar değerindeki "Tataristan" Füze Gemisi, Filo'ya değer katan gemilerin başında geldi (Laruelle vd. 2009: 24). 2002 yılı başlarında Filo bünyesinde faaliyet gösterecek 77. Deniz Piyade Birliği oluşturulurken, iki yeni devriye gemisi Sokzhoy ve PSKA-107 Filo'ya dâhil edildi (Haghayeghi 2003: 37). Moskova'nın Hazar'daki askeri gücünü arttırmaya yönelik bu faaliyetleri, başta İran olmak üzere diğer kıyıdaş devletlerin hem silahlanma girişimlerine cevap niteliği taşıdı; hem de bu girişimlerini hızlandırdı. Özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan bölgedeki Rus ve İran gücünü dengelemek amacıyla silahlanmaya hız vererek, bu süreçte ABD, NATO ve Türkiye gibi bölge dışı aktörlerle ilişkilerini geliştirdiler. Ortaya çıkan bu işbirliği ise, ilk başta birbirlerine karşı silahlanan ancak bölge dışı güçlerin Hazar'a sızması konusunda ortak kaygıyı paylaşan Rusya ve İran'ı birbirine yakınlaştırdı (Özbay 2013: 12, 14).

2000'li yılların ortalarından itibaren savunma bütçelerini önemli oranda arttıran bölge devletleri⁷, Hazar Denizi'ndeki güvenlik sorunlarından büyük ölçüde etkilenerek silahlanma sürecine hız verdiler. Denizdeki petrol gemi ve tankerlerine yönelik terörist saldırılara karşı tedbir almak, Hazar'ın statü probleminden kaynaklanan tartışmalı sahalarda güvenliği sağlamak, denizi geçen ticaret gemilerini korumak ve mersin balıklarının yasadışı avlanmasını önlemek gibi gerekçelerle hareket eden bu devletler, temelde Batı dünyası ile Rusya arasındaki jeopolitik mücadelenin bir sonucu olarak askeri güçlerini arttırmak durumunda kaldılar. NATO'nun bölgede giderek büyüyen varlığı, Rusya'yı ve İran'ı kıyıdaş eski Sovyet Cumhuriyetlerini kendi taraflarına çekmek için politika üretmeye zorlarken, ortaya çıkan baskı, özerkliklerini korumayı amaçlayan bu devletlerin donanma kurma girişimlerini hızlandırdı (Laruelle vd. 2009: 17-18). Böylece bir yandan İran'ın ve Rusya'nın bölgede silahlanması, öte yandan ABD'nin ve NATO'nun bu silahlanma çabalarına bölgede artan askeri etki ile cevap vermesi, bölge devletlerinin bu askeri mücadele dışında kalmasını zorlaştırdı.

Bu devletler içerisinde Rusya-ABD mücadelesinden etkilenerek ya da faydalanarak silahlanma konusunda en belirgin adımları atan devlet Azerbaycan oldu. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Bakü'de üstlenmiş Sovyet Hazar Filosu'nun önemli bir bölümünü ve karargâhlarını devralan Azerbaycan (Rasizade 2005: 16), 1992 yılında 60 gemi ve 2200 personelden oluşan mütevazı bir donanma ile yola çıksa da, 2002 sonrasında Batı'dan gelen yardımlarla donanmasını güçlendirdi (Haghayeghi 2003: 37). 2005 yılında Washington ve Ankara'dan beş devriye gemisi alan Bakü, 2006 yılında ABD-Azerbaycan Askeri İşbirliği Anlaşması kapsamında aynı kategoride üç gemi daha teslim aldı (Laruelle vd. 2009: 30). ABD, Türkiye ve İsrail'in yardımlarıyla donanma kapasitesini genişletmeye başlayan Azerbaycan (Contessi 2015: 51), Rusya'nın artan silahlanma girişimlerine cevaben ABD'nin oluşturduğu Hazar Muhafız İnisiyatifi'ne de en fazla ilgi

⁷ Örneğin SIPRI verilerine göre 2000 yılından 2005 yılına kadar geçen süreçte Azerbaycan'ın savunma bütçesi 196 milyon dolardan 423 milyon dolara, Kazakistan'ın savunma bütçesi ise 243 milyon dolardan 666 milyon dolara ulaşmıştır (sipri.org 2018).

gösteren devlet oldu. Ayrıca 2002 Nisanı'nda dönemin ABD Başkanı George W. Bush'un Azerbaycan'a yönelik askeri yardım ve ticaret üzerindeki yasağı kaldırması ile donanma ve hava gücünü geliştirmek amacıyla Washington'dan 4.4 milyon dolarlık yardım alan Azeri yönetimi (Haghayeghi 2003: 37-38), bir yandan da Hazar'da ABD ile Gaz ve Petrol Platformu (GOPLAT) Ortak Tatbikatı'nı yürüttü. 11 Eylül sonrası Afganistan'a yönelik askeri operasyonlarında kıyıdaş devletlerin lojistik desteğini arayan ABD yönetimi, bu desteğin sağlanması karşılığında eski Sovyet Cumhuriyeti kıyıdaş ülkelere askeri yardımlarını arttırırken⁸, en büyük artışı Azerbaycan'a yönelik gerçekleştirdi. Ancak iki devlet arasında kurulan bu yakın ilişkilere tepkiler de gecikmedi. Nitekim enerji altyapı tesislerini korumak amacıyla 2003 Ağustosunda yürütülen GOPLAT Askeri Tatbikatı, Tahran tarafından yoğun biçimde eleştirildi (Radio Free Europe/Radio Liberty 2003).

Washington'un Hazar Muhafız Birlikleri kurma projesi, Tahran ve Moskova'nın ABD'ye yönelik eleştiri ve endişelerini daha da arttırdı. Enerji kaynakları ve boru hatlarına yönelik terörist saldırılarla mücadele amacıyla 2003 sonbaharında Washington tarafından başlatılan 100 milyon dolarlık İnisiyatif, asayiş güçleri ve özel operasyon birimlerinden oluşan bir güvenlik ağının tesisini amaçlamıştı (Molchanov 2016: 101). Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'da işbirliği hâlinde görev yapacak özel birimleri eğitime amaçlı bu İnisiyatif kapsamında 2003 yılında Bakü'de petrol üretim ve ihracat altyapısını gözetleyecek radar destekli bir komuta merkezi açıldı (Cordesman vd. 2006: 52; Laruelle vd. 2015: 51). Beş kıyıdaş devletten ziyade özellikle Azerbaycan'ı ve Kazakistan'ı hedef alan İnisiyatif, Astana'nın Moskova'nın tepkisinden duyduğu kaygı nedeniyle en belirgin olarak Bakü'den destek aldı. Bu destek karşılığında Azerbaycan'ın sahil güvenlik modernizasyonuna ek yatırımlarda bulunan Washington, Azeri deniz güçlerinin eğitim ve tatbikatlarına katkı sağladı. Bir yandan NATO eğitim kuruluşları, Azeri subaylarına hizmet sağlarken, öte yandan yeni teknolojiler ışığında deniz güçlerine eğitim vermek amacıyla Batılı uzmanlar ülkeye gönderildi (Laruelle vd. 2009: 29-30). Üstelik sadece ABD değil, onun temel müttefiklerinden İsrail de, İran karşıtlığı üzerinden bir araya geldiği Azerbaycan'a, petrol karşılığında, füze sistemleri ile donatılmış gemilerin tedarikinde destekçi oldu (Haaretz 2014; The Jerusalem Post 2015; Bellingcat, 2015).

ABD'nin Hazar'da Azerbaycan'dan sonra en yakın ilişkilere sahip olduğu Kazakistan, izlediği çok yönlü dış politika stratejisi sonucunda Moskova'yı küstürmeden Washington ile ilişkilerini geliştirme çabası içinde oldu (Laruelle vd. 2009: 31-32). 1990'ların ortalarından itibaren gelişim gösteren taraflar arasındaki ilişkiler, 2000'li yıllarda Washington'un askeri yardımlarını arttırması ile ivme kazandı. Nitekim 2003 yılında oluşturulan Kazakistan'ın donanma gücü, 2004 yılı itibariyle ABD'nin modernizasyon programına tabi tutuldu ve 2006 yılında ABD'den alınan üç hızlı devriye gemisi ile güçlendirildi⁹. 2012 yılında askeri alanda beş yıllık bir işbirliği programına imza atan taraflar, 2013 Kasımı'nda Washington yönetiminin Kazak askerlerin eğitimi için ayrılan yardım bütçesini koruyacağı haberi ile ilişkilerin olumlu seyrettiğine dair bir izlenim

⁸ 2002-2008 yılları arasında Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'a yapılan askerî yardımların miktarı için bk. Frappi 2014: 194.

⁹ 2004 yılında ilan edilen modernizasyon programı kapsamında, Kazak subayların NATO ülkelerinin askerî okullarında eğitimi, Hazar Denizi'nin yüzeyini ve dibini gözetleyecek radar ve gözetleme materyalinin tedariki ve başta Atrou olmak üzere Kazak limanların altyapılarının modernizasyonu ele alındı (Laruelle vd. 2009: 32). Kazakistan'ın Hazar Denizi'nin kuzey kısmında yer alan ilk askerî üssünün ve tatbikat merkezinin geliştirilmesini hedefleyen modernizasyon programı, Kazakistan Donanması'na savaş gemilerinin hibe edilmesini de kapsamaktaydı (Mamedov 2007: 84). Bu doğrultuda üç devriye gemisinin ABD tarafından 2006 yılında Kazakistan'a teslim edilmesi, Kremlin tarafından "yardım"dan çok "arzu edilmeyen bir müdahale" olarak değerlendirildi (Baev 2006: 6).

oluşturdular. Ancak 2014 yılında Rusya ile ortak füze savunma sistemi kurulmasına ilişkin anlaşmanın hukuken onaylandığını halka duyuran Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev, ABD ile askeri işbirliğinin Moskova'ya rağmen gerçekleşmeyeceğini ima etmekteydi (Voloshin, 2014). Nazarbayev'in Moskova lehine geri adım atmasında, Putin yönetiminin Washington'un Kazakistan politikasından duyduğu rahatsızlık neticesinde gerçekleştirdiği baskı etkili oldu. Zira 2014 yılında Kazakistan'ın Aktau Limanı'nın Washington tarafından Afganistan'daki ISAF birliklerinin geri çekilmesinde transfer noktası olarak değerlendirilmeye çalışılması, Moskova'nın yoğun tepkisi ile karşılık buldu. Azerbaycan'a ve Kazakistan'a Hazar Muhafız İnisiyatifi kapsamında gerçekleştirilen sınırlı askeri desteğe ses çıkarmayan Moskova, Aktau'nun Pentagon'un ve müttefiklerinin üssü hâline dönüştürülmesi çabasına sessiz kalamadı (German 2014: 4-5). Bu tepki, Astana ile Moskova arasındaki askeri ilişkilerin hız kazanmasına ve 2014-2016 dönemini kapsayan yeni bir askeri-tekniik işbirliği programının¹⁰ imzalanmasına yol açtı.

ABD'nin Türkmenistan ile askeri ilişkilerine bakıldığında, bu ilişkilerin Azerbaycan ve Kazakistan ile ilişkilere kıyasla daha sınırlı bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Her ne kadar Washington, 2004 yılında Türkmen askeri sektörüne 700.000 dolar değerinde mali yardım sağlasa da, Türkmenistan yönetiminin sıkı biçimde savunduğu tarafsızlık politikası, taraflar arasında uzun ömürlü bir yakınlaşmanın oluşumunu engellemiştir (Laruelle vd. 2009: 30-31). 1990'lar boyunca Hazar Denizi'ne yeterli ilgiyi göstermeyen ve bölgede askeri bir oluşum içine girmeyen Aşkabat, 2000'lerde bölgedeki kaynak potansiyelinin farkına vararak, komşularıyla bu kaynakların paylaşımı konusunda gerilimler yaşamaya ve bölgedeki askeri varlığını güçlendirmeye başlamıştır. 2009-2010 yıllarında askeri bütçede büyük oranda artışa giden Türkmen yönetimi, oluşturulan yeni bütçeden en geniş payı 2009 yılında oluşturduğu Hazar Donanması'na aktarmıştır. Deniz üssü ve limanlara duyulan ihtiyacın bir sonucu olarak 2011 yılında Türkmenbaşı şehrinde yeni bir limanın inşa edileceğini duyuran yönetim, 2012 yılında Hazar Denizi'nde görev yapan 30 savaş gemisi ile bölgedeki Kazak Deniz Gücü'nü sayıca yakalamıştır. Ayrıca aynı yılın Eylül ayında Hazar'da ilk deniz tatbikatını gerçekleştirerek, donanma gücünü tüm bölge devletlerine ispat etmeye çalışmıştır (Shlapentokh 2013: 157).

Ancak silah ve gemi üretimi konusunda kendi kendine yeterliliğe sahip olamayan Aşkabat, bu doğrultuda dış kaynaklara dayanmak zorunda kalmış ve 2000li yıllarda bir taraftan Moskova'dan sekiz gemi satın alırken, öte yandan Tahran'dan yedi devriye gemisini yıllarca sürecek bir ödeme kolaylığıyla kiralamıştır. Bu arada Hazar bölgesindeki Rus ve İran etkisini sınırlandırma hedefindeki Washington, Hazar Muhafız İnisiyatifi kapsamında Azerbaycan ve Kazakistan'dan sonra Türkmenistan'ın da askeri yapılanmasını güçlendirme çabası içinde olmuş ve 2011 yılında Türkmenistan'a devriye gemileri göndermiştir (Shlapentokh 2013: 157-158). 2016 yılına gelindiğinde ise Türkmenistan'ın, tarafsız duruşunu koruma çabasına rağmen, özellikle komşu Afganistan'da artan istikrarsızlık neticesinde askeri yardım için giderek Moskova'ya yanaştığı görülmektedir (Economy Watch 2016). Uzunca bir süre Rusya'dan yardım almaya karşı çıkan Aşkabat, Afganistan sınırında güvenliğin bozulması ve Türkmen askerlerin öldürülmesi neticesinde Moskova'dan gelecek silah ve askeri eğitim desteğine olumlu yaklaşmış ve tarafsızlık politikasının sorgulanmasına neden olmuştur (Radio Free Europe/Radio Liberty 2016).

¹⁰ Bu işbirliği programı uyarınca silahların ve askeri teçhizatın üretimini, tamiratını ve modernizasyonunu içeren ortak projelerin hayata geçirilmesi öngörülmüştür (TengriNews 2014).

Eski Sovyet Cumhuriyeti üç bölge devletinin farklı derecelerde de olsa ABD desteğini alarak Hazar'da silahlanma faaliyetine girişmesi, özellikle Kazakistan ve Türkmenistan örneklerinde görüldüğü üzere Moskova'nın harekete geçerek askeri gücünü ve bu devletler üzerindeki askeri etkisini arttırmasına neden oldu. ABD'nin bu Orta Asya devletlerine yönelik Hazar Muhafız İnisiyatifi, Moskova'nın alternatif girişimler ile bölgeye yönelmesini zorunlu kıldı. Nitekim Moskova, ABD'nin bu hamlesine karşı, Karadeniz'de başarılı bir şekilde faaliyet gösteren Karadeniz Gücü (BLACKSEAFOR) benzeri Hazar Gücü (CASFOR) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ) benzeri Hazar Ekonomik İşbirliği Örgütü projelerini gündeme getirdi (Özbay 2013: 13). 2002 yılında ulus ötesi tehditlerle mücadele edebilmek için ortak bir filonun kurulması gerekliliğine vurgu yapan Moskova, 2005 yılında açıkça CASFOR ortak askeri gücünün oluşturulmasını önerdi (Laruelle vd. 2009: 33).

Hazar Donanma İşbirliği Görev Gücü olarak da tanımlanan CASFOR, kıyıdaş devletlerin savaş gemilerinin eşitliğe dayalı katılımı ile oluşturulması planlanan bir güçtür. Oluşturulmasındaki yasal gerekçe, Hazar Muhafız İnisiyatifi'nde olduğu gibi, güvenlik sistemini ve terör ile mücadeleyi güçlendirebilmektir (Mamedov 2007: 84). BLACKSEAFOR modelini kendine esas alan CASFOR, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, uyuşturucu kaçakçılığı ve ruhsatsız avlanma ile mücadeleyi ve çevrenin korunmasını hedef edinmiştir. Ancak bu girişimin temel amacının, Batı ülkelerini özellikle de ABD'yi enerji kaynakları açısından zengin Hazar bölgesinden uzak tutmak ve ABD'nin Hazar Muhafız İnisiyatifi vasıtasıyla Kazakistan ve Azerbaycan gibi bölge ülkeleri ile yakınlaşmasını önlemek olduğu da dillendirilmektedir (Hatipoğlu 2008: 17). Zira CASFOR'un oluşumuna ilişkin kıyıdaş devletler arasında gerçekleştirilen görüşmelerde, oluşturulacak olan bu gücün bölge dışı aktörlerin istenmeyen askeri varlığını önlemek için faaliyet göstereceği açıkça beyan edilmiştir (Mamedov 2007: 85).

Moskova'nın Washington'a karşı gerçekleştirdiği bir hamle olarak bu girişim, Moskova ile boy ölçüşebilecek bir deniz gücü bulunmayan kıyıdaş devletlerin çoğu tarafından kuşkuyla karşılanmış ve Rusya'nın bölgedeki stratejik çıkarlarına hizmet edecek bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Üstelik 2018 yılına kadar devam eden Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusundaki çözümsüzlük, bu inisiyatifin uygulamaya geçirilmesini daha da zorlaştırmıştır (Hatipoğlu 2008: 17)¹¹. Ancak bölge devletleri tarafından olumlu karşılanmamış olsa da, Moskova'nın bölgede kolektif bir güvenlik sistemi oluşturma fikrinden tamamen vazgeçmiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu, 2014 Ekimi'nde yaptığı açıklamada kıyıdaş devletlerin donanma komutanlarından oluşacak bir konseyin tesisini ve gerek denizde gerekse denizin üstündeki hava sahasında oluşacak kazaları önlemeye ilişkin beşli bir anlaşmanın imzalanmasını gündeme getirmiştir. Bunu takiben, 2016 yılı için beş bölge devleti arasında ortak acil müdahale tatbikatlarının yapılması planlanmıştır. Bu planlama doğrultusunda İran ve Azerbaycan ile ortak tatbikat girişimlerinde¹² bulunan Moskova, zaman zaman kıyıdaş devletlerin, özellikle de birbirlerine askeri destek sağlayan Azerbaycan ile Kazakistan'ın muhalefeti ile karşılaşmıştır¹³. Ne var ki 2019 Ekimi'nde St.

¹¹ Nitekim Tahran da ancak Hazar Denizi'nin hukuki statüsüne ilişkin sorun çözüldükten sonra CASFOR'a katılabileceğine ilişkin bir açıklamada bulunmuştur (Global Research 2007).

¹² İran ile ortak tatbikat girişimleri konusunda bk. Contact.az 2015; Sputnik 2016a: 7; Deniz, 2016. Azerbaycan ile ortak tatbikat girişimleri için bk. Sputnik 2015a.

¹³ Azerbaycan ile Kazakistan arasında oluşan askeri işbirliği süreci için bk. Kazahstanskaya Pravda 2015. 4 Kasım 2015 tarihinde ikili savunma anlaşması imzalayan Azerbaycan ile Kazakistan, anlaşmada ortak deniz tatbikatlarına ve Azerbaycan'ın 2016'da Kazakistan'da düzenlenecek olan uluslararası silah fuarı KADEX'e

Petersburg'ta kıyıdaş devletlerin askeri yetkilileri arasında imzalanan Askeri İşbirliği Anlaşması, Moskova liderliğindeki ortak askeri girişimlere tepkinin söndüğünü ve kıyıdaş devletler arasında bu konuda bir uzlaşımın oluşmakta olduğunu göstermektedir. Taraflar arasında eğitim, operasyon, yardım ve kurtarma, askeri gemilerin bakımı ve bilgi alışverişi alanlarında işbirliğini kapsayan bu anlaşma, 2018 tarihli Hazar'ın Statüsü Anlaşması'nda kıyıdaş devletler dışındaki devletlerin Hazar'da askeri güç bulundurmaması yönündeki mutabakata dayandırılmıştır (Kaspiyskiy Vestnik 2019). Bu durumda Moskova'nın bölgedeki askeri etkisinin, başta ABD olmak üzere bölge dışı devletlere karşı bir birleşme niteliği taşıyan 2018 tarihli Hazar Anlaşması'nda sonra kuvvetlendiğini söylemek mümkündür.

Eski Sovyet Cumhuriyeti kıyıdaş devletlerin Hazar'da silahlanma sürecine girmeleri ve ABD'nin bu süreci lehine çevirmeye çalışması, Moskova'nın bölgedeki donanma gücünü arttırmak için yeni tedbirler almasını da zorunlu kılmıştır. 2010 Eylülünde Savunma Bakanı Anatoly Serdyukov'un gelecek 10 yıllık süreçte savunma harcamalarının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) % 3.8'ine çıkarılacağını açıklaması, bu harcamanın büyük bir kısmının Rus savunma silahlarının modernizasyonuna aktarılacağı ve Hazar Filosu'nun yenilenmesinin bu modernizasyonun önemli bir parçasını oluşturacağı söylentilerine yol açmıştır (German 2014: 38). Gerçekten de 2020 yılına kadar 16 yeni geminin Filo'ya ekleneceği ilan edilirken (Contessi 2015: 52), "Tataristan" Firkateyninden sonra 2012 yılında Filo'ya dâhil edilen "Dağıstan" Firkateyni Moskova'nın en güçlü gemilerinden biri olarak Hazar Donanması'na güç katmıştır. Kalibr-NK füzeleri ile donatılmış olan ve "Tataristan" gibi Kaspiysk'de konuşlanmış olan "Dağıstan" Firkateyni, düşman radarları tarafından görülemez niteliktedir. 2000 km menzile sahip füzeleri taşıyan bu Firkateyn, gerek denizdeki gerekse karadaki hedeflere karşı Hazar'daki en etkili sisteme sahip savaş aracı olarak ön plana çıkmaktadır (German 2014: 39-40).

"Dağıstan" Firkateynine ek olarak aynı dönemde Hazar Filosu'na dâhil edilen Buyan tipi korvetler¹⁴, Moskova'nın bölgedeki askeri gücünü daha da arttırmıştır. Rusya'nın 200 millik ekonomik bölgesini korumak ve bu alandaki devriye hizmetini yerine getirmek için dizayn edilen korvetler, nehir ağızları ya da sığ sularda görev yapabilecek donanma sahiptirler. Bu gemilerden *Astrakhan* 2006, *Volgodonsk* 2012 (RIA Novosti 2012) ve *Mahaçkale* 2013 yıllarında (TASS 2013) Filo'ya dâhil edilerek hizmet vermeye başlamışlardır (Naval Technology 2016). Radar sistemi ile donatılmış olan bu gemiler, bir adet 100 mm A-190 tipi top ile 2 adet 30 mm AK-630 tipi uçaksavar topundan oluşan bir silah sistemine sahiptirler (Seanews 2012). Ayrıca SA-16 Gubka tipi karadan havaya füzeleri ve 15 km menzile sahip yayılım ateşli silahları taşıyan bu gemilerin, ebatları göz önüne alındığında ağır biçimde silahlandırıldığı söylemek mümkündür (German 2014: 40). Ancak bu gemilerin daha da ağır silahlı versiyonlarını oluşturan Buyan-M tipi korvetler, 2013 yılından itibaren Filo'ya eklenerek, söz konusu gemilerin geri planda kalmasına yol açmışlardır. Grad Sviyazhsk, Uglich ve Veliky Ustyug isimli Buyan-M tipi korvetler, Kalibr-NK füzeleri ile donatılmış olarak 2015 yılında Suriye'ye yönelik operasyonlarda kullanılmışlar ve sadece Hazar merkezli değil Hazar ötesi güvenlik meselelerinde de etkili olabileceklerini göstermişlerdir. Üstelik bu üç geminin dışında gerek Hazar gerekse Karadeniz Filosu için aynı türden gemilerin yapımına devam

katılımına vurgu yapmışlardır. Bu anlaşmanın Moskova'nın, Hazar'daki deniz gücünü de kullanarak, Suriye'de giderek artan müdahalesine tepki olarak gerçekleştirildiği iddia edilmektedir (RealClear Defense 2015).

¹⁴ Korvet, hafif zırha sahip, firkateynden küçük, sahil devriye gemilerinden büyük savaş gemilerine verilen isimdir. Korvetler, hücumbot ile firkateyn arasında, 1000-2000 tonluk, 70-80 metre boyunda yüksek sürat ve manevra kabiliyetine sahip su üstü savaş gemileridir.

edilmektedir (Navy Recognition 2015). Esasında temel hedefi, Rusya'nın kıyıdan uzaktaki ekonomik bölgesini korumak ve kıyılarına yönelen düşman savaş gemileri ile mücadele etmek olan bu gemiler, düşman topraklarda yer alan hedefleri vurma kapasitesine de sahiptirler. Nitekim yukarıda da ifade edildiği gibi Hazar'dan Suriye'deki hedeflere yönelik ilk Kalibr füzeleri bu gemilerden fırlatılmıştır. İran ve Irak hava sahalarını geçen bu füzeler, 1500 km yol alarak Suriye'nin Rakka başta olmak üzere birçok kentinde terörist mevzileri etkisizleştirmek için kullanılmışlardır (Akulov, 2016).

Yeni gemilerin yanı sıra, 2011 yılı başlarında oluşturulan ve 130 km menzile sahip Bal-E füzeleri ile donatılmış olan kıyı füze taburu, Hazar Filosu'nun çarpışma gücünü önemli oranda arttırmıştır (German 2014: 41). Her türlü hava koşulunda 120 km uzaklıktaki hedefleri vurabilme özelliğine sahip Bal-E kıyı füze sistemi, boğazları ve karasularını kontrol etme, denizdeki üsleri ve tesisleri koruma gibi misyonları üstlenmiş (TASS 2011), Hazar kaynaklı gerek geleneksel gerekse geleneksel olmayan devlet ötesi güvenlik tehditlerine karşı mücadele amacıyla hareket etmiştir. Ancak Rus Savunma Bakanlığı'nın açıklamasına göre, düşman filoya füze saldırısı düzenleyebilecek kapasitede olan bu kompleks, sınır aşan terörist gruplar gibi devlet dışı aktörlerin savaş gemisi konuşlandırma kapasiteleri bulunmadığından daha çok devlet kaynaklı tehditler ile mücadelede etkinlik göstermektedir (German 2014: 43). Bu arada 2000 yılından itibaren etkin biçimde faaliyet gösteren Kaspiysk Hava Üssü de, denizaltı avcı helikopterleri ve gerek havada gerekse suda mücadele etme yeteneğine sahip uçakları ile Filoyu destekleyecek hava gereçlerini temin etmektedir. Rus hava güçlerinin Filo için sağladığı destek, Rusya ile diğer kıyı devletlerinin deniz kuvvetleri arasındaki güç farkının derinleşmesine yol açmaktadır (Garibov 2014b: 53).

Özbay'a göre Moskova'nın dikkat çekici biçimde Hazar Filosu'nu güçlendirme ve bölgedeki askeri varlığını arttırma yolunda attığı adımlar birden çok nedenle açıklanabilir. Nedenlerden ilki, Ortadoğu'da çıkacak bir savaşın ya da İran'a yönelik olası bir müdahalenin Hazar'da karışıklığa yol açma ihtimalidir. İkinci olarak, Arap Baharı'nın Hazar kıyılarına ulaşması endişesi Moskova'yı silahlanmaya sevk etmektedir. Bölge ülkelerine ve bölge dışı güçlere Hazar'ın arka bahçesi olduğu, buradaki kaynakların ve enerji nakil hatlarının üzerinde söz sahibi olmanın kolay olmadığı mesajını vermek üçüncü ve en belirgin nedendir. Askeri gücü ile bölge devletleri üzerinde baskı oluşturarak Hazar'ın paylaşımı konusunda kendi tezini kabul ettirmek, bölgedeki eski Sovyet cumhuriyetlerini Avrasya Birliği projesine razı etmek ve CASFOR ile Hazar Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi oluşumları hayata geçirmek, diğer nedenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Özbay 2013: 19). Aslına bakılırsa bu nedenleri iki ana gerekçeye bağlamak mümkündür. Zira Hazar'da silahlanarak bölge devletlerini kendi tez ve projelerini kabule zorlamak, dar ölçekte Hazar'ın ancak geniş ölçekte Avrasya bölgesinin kendi arka bahçesi olduğunu Batı'ya kanıtlama hedefinin unsurları olarak göze çarpmaktadır. Öte yandan özellikle Ortadoğu'da giderek artan tansiyon ve çatışma ortamı, Moskova'yı sadece Hazar kaynaklı değil Hazar-ötesi kaynaklı tehditlere karşı da Hazar'dan tedbir almaya zorlamaktadır. Rus yönetimi, sadece Avrasya değil Ortadoğu kaynakları üzerinde de Batı ile gerçekleştirdiği mücadelede Hazar'daki askeri araçlarını kullanarak elini güçlendirmeye çalışmaktadır.

4. Hazar Ötesi Bir Güç Olarak Hazar Filosu

Hazar Filosu'nun artan askeri gücüne rağmen, 2015 yılına kadar pek çok stratejist ve bölge uzmanı bu deniz gücünü önemli bir askeri araç olarak değerlendirmemiş, daha ziyade ufak çaplı yerel bir kuvvet olarak ele almıştır (Cavas, 2015). Hazar Filosu'nun

önemini küçümser bu tavır, diğer kıyıdaş devletlerin deniz güçlerinin zayıf olmasından ve bölgede Filo'nun çatışma gücü ölçüsünde bir misyona gerek duyulmamasından kaynaklanmıştır (German 2014: 44). Ancak 7 Ekim 2015 tarihinde Hazar Filosu'ndan Suriye'deki hedeflere yönelik gerçekleştirilen füze saldırıları, bu deniz gücünün bölge dışı operasyonlarda ne denli etkili olabileceğini kanıtlayarak, Filo'ya ilişkin algıda değişime yol açmıştır. Çok büyük bir askeri güç olarak kabul edilmese de, Suriye için üstlendiği misyonun Rusya'nın Güney Askeri Bölgesi'ndeki¹⁵ başka hiçbir güç tarafından yerine getirilemeyecek olması, Filo'nun sayısal büyüklüğün ötesinde bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (South Front 2016).

Hazar Filosu'nun parçalarını oluşturan "Dağıstan" Fırkateyni ve üç Buyan-M tipi korvet, 7 Ekim 2015 ve 20 Kasım 2015 tarihli iki ayrı operasyonda Suriye'deki IŞİD hedeflerine toplam 44 Kalibr füze¹⁶ göndererek, IŞİD ile mücadelede etkin bir rol üstlenmişlerdir (Global Research 2016). Rakka, Idlib ve Halep'teki hedeflere yönelik denizden gerçekleştirilen füze saldırıları ve hava güçlerinin müdahaleleri sonucunda 2015 Kasım itibarıyla IŞİD'e ait 15 petrol tesisi ve depo ile 525 tanker imha edilmiş, örgütün günlük 60 bin ton petrolü piyasaya sürmesi engellenmiştir (Savunma ve Teknoloji 2015). Moskova'nın Suriye'deki IŞİD hedeflerini Irak ve İran ile işbirliği içerisinde kendi yapımı Kalibr füzeleri ile 1500 km öteden Hazar'dan vurması, güçlü silahlar üretebildiğini ve bunları kullanabildiğini göstermektedir (Sputnik 2015b). Bu operasyonlar ile sahip olduğu füze teknolojisini dünyaya tanıtan ve askeri kapasitesini sergileyen Moskova, İran, Irak ve Suriye hava sahasını kullanarak siyasi bir blok oluşturma ihtimalini de ortaya koymuştur. Ayrıca füze saldırıları ile sadece IŞİD'i değil, tüm Kafkasya ve Orta Asya'daki tehditkar hükümetleri hedef aldığı söylenebilir. Suriye'deki hedeflere 300 km uzaklıktaki Tartus'da bulunan deniz gücünü füze sistemi ile güçlendirmekten ziyade hedeflere 1500 km uzaklıktaki Hazar Filosu'nu kullanma yolunu tercih eden Moskova'nın, daha maliyetli bu tercihe yönelmesinde, Orta Asya ve Ortadoğu hükümetlerine kendilerine müdahaleyi kolaylaştıracak silahlara sahip olduğunu kanıtlama arzusu bulunmaktadır (Russia Insider 2015). Kremlin'in IŞİD hedeflerine Hazar'dan saldırması, Kalibr füzelerini yabancı pazarlara tanıtmaya amacı taşıyan bir pazarlama stratejisi olarak ya da Kremlin'in geniş ölçekli savunma harcamalarına kamusal desteği sağlama amaçlı içe dönük bir propaganda yöntemi olarak değerlendirilebilmiştir. Nedenleri ne şekilde açıklanırsa açıklansın, bu operasyonun, Moskova'ya ABD ve AB karşısında siyasal ve askeri bir ağırlık kazandırdığı, genel olarak kabul edilmektedir (Russia Insider 2015). Zira Kremlin, söz konusu füze saldırıları ile küresel askeri güç statüsünü güçlendirmek için her türlü araca başvurabileceğini Batılı ülkelere kanıtlamaktadır. Ayrıca Hazar'daki güç dengesini de etkileyen bu müdahale, Beşar Esad'ın temel müttefikleri olarak Rusya ve İran arasındaki ilişkileri güçlendirmiş ve taraflar arasında Hazar'a ilişkin sorunların çözümünü kolaylaştırmıştır (Pritchett, 2016). Nitekim 2015 yılından itibaren Hazar'da ortak askeri tatbikatlar gerçekleştiren Moskova ve Tahran yönetimleri (RIA Novosti 2019) Hürmüz'de ABD ile İran arasında yükselen tansiyonun da etkisiyle 2019 Temmuz'unda askeri işbirliği anlaşması imzalamışlar (mk.ru 2019) ve birkaç ay sonra Hazar Beşlisi arasında benzer bir anlaşmanın imzalanmasını hızlandırmışlardır.

¹⁵ Rus silahlı kuvvetlerinin dört komuta bölgesinden birini oluşturan Güney Askeri Bölge, Kuzey Kafkasya'daki askeri güçleri, Karadeniz ve Hazar Filolarını içermektedir. Bu askeri güçler Karadeniz ve Kuzey Kafkasya'daki güvenliği sağlama ve terörist faaliyetleri önleme görevinin yanı sıra, son dönemde Suriye'ye yönelik hava müdahalelerine destek verme işini de üstlenmişlerdir (Globalsecurity.org 2016).

¹⁶ Suriye'deki hedeflere ilk operasyonda 26, ikinci operasyonda ise 18 Kalibr füze gönderilmiştir (Russia Today 2016).

Ancak diğer taraftan Moskova'nın Hazar'dan Suriye'ye yönelik girişimi, ilk başlarda diğer kıyıdaş devletleri endişeye sevk ederek, Hazar'daki güvensizliğin artışına da katkı sağlamış gibidir. Putin iktidarının müdahale sırasında deniz ve üstündeki hava sahasını kullanmasından tedirgin olan Kazakistan ve Azerbaycan yönetimleri, Moskova'ya resmen ve doğrudan tepki göstermekten çekinseler de, Türkmen yönetimi aracılığıyla tedirginliklerini belli etmişlerdir. 2015 Kasımı'nda Tahran'daki toplantı sırasında Hazar üzerindeki uçuşlardan endişelenen "Kazak dostları"nın haklılığını dile getiren Türkmenistan Devlet Başkanı Berdimuhammedov, deniz üzerindeki hava sahasının güvenliğini tartışmaya açmıştır (Dubnov, 2016). Bu konu üzerine herhangi bir açıklamada bulunmayan Astana, 14 Aralık 2015 tarihinde "Oral" isimli gemiden Arbalet-K hava savunma sistemlerini test ettiğini ilan ederek Moskova'ya farklı bir biçimde cevap vermiştir (Parkhomchik, 2016). Hazar'daki savaş gemisinden ilk defa uçaksavar füze fırlatan Kazakistan, bu hareketi ile denizdeki tüm askeri kontrolü Rusya'ya bırakmaya niyetli olmadığını göstermektedir (Kucera, 2015). Teknik açıdan Rus yapımı Kalibr-NK füzelerinin gerisinde kalan Ukrayna yapımı Arbalet-K füzeleri, dış politikada çok taraflılıktan yana olan Astana tarafından güç gösterisinde bulunma amacından çok, Hazar'daki Rus askeri kontrolünü dengeleme amacıyla kullanılmıştır. Üstelik son yıllarda ulusal güvenlik stratejisini Rusya ile işbirliği hâlinde gerçekleştirmeye çalıştığı da göz önüne alınırsa, Kazak yönetiminin, Moskova'ya gözdağı vermeyi hedefleyerek hareket etmiş olması düşük bir ihtimaldir (Parkhomchik, 2016).

Bir taraftan Moskova ile varolan tarihsel bağlar, öte yandan ortaya çıkan güvenlik endişesi arasında sıkışan Kazakistan, sadece füze denemeleri ile değil, Azerbaycan ile ilişkileri sıkılaştırarak da Moskova'ya dolaylı biçimde yanıt vermiştir. 4 Kasım 2015 tarihinde bir güvenlik anlaşmasına imza atan Kazak ve Azeri yönetimleri, aralarındaki savunma işbirliğini güçlendirerek Hazar'da ortak tatbikatlar gerçekleştirme konusunda karara varmışlardır (Gottesman, 2015).

Ancak Kremlin'in Suriye'ye müdahale konusunda Tahran ile tam bir ortaklık içine girmesi ve Hazar'dan Ortadoğu'ya müdahale konusunda ısrarcı davranması, Obama yönetiminin de bölgedeki bu gelişmelere karşı çekimser kalması, kıyıdaş devletlerde oluşan tepkilerin büyümeden sönmesine neden olmuştur. Rus Filosu'nun 2016 Ağustosunda Hazar Denizi'nin Suriye'ye en yakın güney batı bölgesinde füze gemilerinin dâhil olduğu geniş çaplı bir tatbikat gerçekleştirmesi (Azernews 2016a), Suriye'ye yönelik yeni bir müdahale hazırlığı olarak yorumlanmıştır. Tatbikatın başlamasının hemen ardından Moskova'nın İran ve Irak yönetimlerinden Suriye'deki hedeflere yönelik Hazar'dan gerçekleştirilecek füze saldırıları için hava sahalarının kullanımı konusunda destek talebi, bu yorumun sağlam bir zemine oturmasını sağlamıştır (Kucera, 2016). Öte yandan Moskova'nın Hazar Filosu'nun gücünü kanıtlama ve bu askeri oluşumu gerek kıyıdaş gerekse bölge-dışı devletlere karşı bir koz olarak kullanma konusundaki ısrarı, 2016 yılından itibaren Filo'ya dâhil edilen yeni saldırı araçları ile daha da belirgin hâle gelmiştir. Özellikle de 2017 yılında Filo'nun bir parçasını oluşturan ve düşman kıyılarına yapılacak çıkartmalarda elverişli bir silahı oluşturan Murena hoverkraft¹⁷, sahip olduğu özellikleri ile Azerbaycan'daki diplomatik çevrelerde tedirginliğe neden olmuştur (Azeri Daily).

Rusya ile İran'ın 2016 Ağustosunda Suriye konusunda askeri işbirliğini güçlendirmeleri kararına varmaları, akabinde Rusya'nın Suriye'deki hedefleri vurmak için

¹⁷ "Hava Yastıklı Tekne" olarak da bilinen hoverkraft, hem denizde hem karada yol alabilen ve hafif olduğu için çok yüksek hızlara ulaşabilen bir araçtır.

İran'ın Hamedan Askeri Üssü'nü kullanması, Ortadoğu'da Rusya-İran askeri ekseninin oluşmakta olduğu yorumlarına yol açarken (Nasr 2016), kıyıdaş devletlerin tedirginliğini daha da arttırmıştır. Fakat Rusya'nın Suriye'ye yönelik operasyonlarında ilk defa başka bir devletin topraklarından faydalanmasını sağlayan bu yakınlaşmayı "talihsiz ancak şaşırtıcı olmayan" bir gelişme olarak değerlendiren Obama yönetiminin (Reuters 2016; The Japan Times 2016), bu askeri işbirliğine kayda değer bir tepki göstermemesi ve çekimser tavrı, Hazar devletlerinin Moskova'nın bölge politikası karşısında sessizleşmelerini kolaylaştırmıştır. Üstelik Hazar'daki gelişmelere yönelik bu ilgisiz tavır, Trump iktidarında da devam etmiştir. 2017 yılında ilan edilen 55 sayfalık ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde bir kere bile "Hazar" kelimesinin geçmeyişi, 2014 yılında Afganistan'dan gerçekleşen askeri çekilme sonrasında Azerbaycan ve Kazakistan ile askeri ilişkilerin eski hızını yitirmesi, buna bağlı olarak Hazar Muhafız İnisyatifi'nin tamamen etkisizleşerek gündemden düşmesi ve 2018 yılı içerisinde Hazar'a ve özellikle de Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan'a yönelik Amerikan yardımların çok büyük oranda kesilmesi (Coffey 2019; Caspian Policy Center 2017), bu ilgisiz tavrın en açık göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla Moskova-Tahran işbirliğine karşı diğer kıyıdaş devletlerin Trump döneminde de Washington'dan bekledikleri desteği alamayışları, bu işbirliğini dengelemelerini zorlaştırmıştır.

Hazar Filosu'ndan Suriye'ye yönelik müdahaleleri ilk başta kısıp sesle eleştiren kıyıdaş devletler, bu gelişmeler neticesinde, eleştirilerini sonlandırmışlar hatta Moskova ile Hazar kaynaklı sorunların çözümüne ve askeri işbirliğine yönelik yeni adımlar atmışlardır. Örneğin 2016 Ağustosunda İran Cumhurbaşkanı Ruhani ve Rusya Devlet Başkanı Putin'in katılımları ile Bakü'de düzenlenen Üçlü Devlet Başkanları Zirvesi'nde, taraf devletler arasında çok yönlü işbirliğinin geliştirilmesine vurgu yapılmış ve Zirve sonrasında imzalanan ortak bildiriye Hazar Denizi'nin hukuki statüsünün en kısa sürede kabul edilmesinin gerekliliğine işaret edilmiştir (Milliyet 2016; Kremlin.ru 2016). Azeri yönetiminin daha önce mesafeli durduğu Moskova ve Tahran ile böyle bir açılımda bulunmasında, Obama yönetiminin hareketsizliğinden duyduğu derin hayal kırıklığı ile birlikte Kafkasya'da artan IŞİD tehdidine karşı bölgesel bir işbirliğine duyduğu ihtiyaç etkili olmuştur¹⁸. Bu Zirve'yi takiben önce Azerbaycan'da sonra Rusya'da bir araya gelen iki devletin Savunma Bakanları, aralarındaki askeri işbirliğini arttırma hedefine vurgu yaparak, Hazar Denizi'nde ortaklaşa bir güvenlik sisteminin oluşturulması ve Azerbaycan'ın Suriye'de Rusya ile işbirliği yapması konularında görüşmelerde bulunmuşlardır (Azertnews 2016b; Sputnik 2016b). Bu yakınlaşma süreci kıyıdaş devletler arasında 2018 yılında imzalanan Hazar'ın Statüsüne İlişkin Anlaşma ve 2019 yılında imzalanan Askeri İşbirliği Anlaşması ile taçlandırılmıştır.

Sonuç

2020 itibariyle modern silah ve araçların katılımı ile daha da güçlendirilen Hazar Filosu, Suriye'deki hedeflere yönelik müdahalenin bir parçası olarak kendisini kanıtlamış ve dikkatleri üzerine çekmiştir. Hazar'ın en büyük gücünü oluşturan Rus Filosu'nun bölge dışı bu güvenlik meselesinde sergilediği performans, bölge devletlerini etkilemiş ve bölge kaynaklı sorunların ele alınış biçimini değiştirmiştir. Hazar'ın Rusya'nın arka bahçesi olduğunu kanıtlama uğraşındaki Putin iktidarının, bölgedeki silahlanma faaliyetlerinin yardımı ile bu amacına ulaşmada kısmen de olsa başarılı olduğu söylenebilir. Zira Hazar

¹⁸ Alex Vatanka'ya göre, özellikle Ermenistan ile yaşanan Dağlık Karabağ sorununa Obama yönetiminin gösterdiği ilgisizlik ve IŞİD'in Kafkasya şubesi olarak çalışmaya başlayan Kafkasya Emirliği'nin Kafkasya'nın kuzeyinden güneyine doğru yaydığı tehdit, Azerbaycan'ı dış politikada seçeneksiz bırakarak Rusya ve İran ile birlikte hareket etmeye zorlamıştır (Vatanka 2016).

Filosu'nun Suriye politikasının bir parçasına dönüştürülmesi, bölgede Moskova'nın en güçlü rakibi olarak kabul edilebilecek olan Tahran'ın Moskova ile yakınlaşmasını kolaylaştırmış, Esad yönetimine destek konusunda uzlaşan iki başkent Hazar kaynaklı meseleleri çözüme kavuşturma girişimlerini hızlandırmıştır. Öte yandan Moskova'nın artan askeri gücüne karşı Batı'dan destek alarak dengeyi sağlamaya çalışan diğer kıyıdaş devletler, Suriye müdahalesi ile beliren Moskova-Tahran ekseninden çekinerek, statü sorunu gibi bölge kaynaklı meselelerin çözümü için Moskova ile yakın temasta bulunmaya başlamışlardır. Hazar Filosu'nun Ortadoğu'daki yıkıcı etkisi, Washington yönetimi tarafından karşıt bir güçle sınırlandırılmadığı için, eski Sovyet cumhuriyetleri olan bu kıyıdaş devletler tarih boyunca üzerlerinde hissettikleri Rusya hegemonyası ile yeniden karşı karşıya kalmışlar ve Moskova'nın bölgedeki liderliğini kabullenmek durumunda kalmışlardır.

Bu bağlamda, Moskova'nın Hazar Filosu'nu güçlendirerek ve Suriye Krizi'nde bu askeri gücü harekete geçirerek, Hazar devletleri üzerindeki etkisini arttırdığı ve bölge kaynaklı sorunların çözümünde liderliğini kabul ettirdiği söylenebilir. Ancak bu başarı, Moskova'nın çabaları kadar Batı dünyasının politikalarının da bir sonucudur. Zira eğer Washington yönetimi 11 Eylül sonrasında olduğu gibi etkili bir Hazar politikası izleyerek Moskova'nın bölgede artan askeri ve siyasal etkisine cevap verme gayretinde olsa idi, Hazar Filosu'nun bölge üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalabilirdi. Afganistan'dan çekilme sonrasında özellikle bölgede en yakın ilişkilere sahip olduğu Azerbaycan'a karşı kayıtsız kalan ABD yönetiminin, bölge devletleri ile kalıcı ilişkiler kuramaması ve Rusya'nın gerek Gürcistan gerekse Kırım müdahalelerine cılız tepkiler göstermesi, bu devletlerin Washington'a güven duymalarını zorlaştırmış ve Moskova'nın işini kolaylaştırmıştır (Coffey, 2015).

Dolayısıyla Moskova'nın Filo ile birlikte bölgede artan askeri gücünün, bölge politikalarının başarıya ulaşmasında etkili ancak tek başına yeterli ve belirleyici bir faktör olmadığı söylenebilir. Üstelik ABD politikalarının yanı sıra Moskova'nın sahip olduğu demografik ve ekonomik güç potansiyeli de bölge politikalarının etkisini belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durumda Filo'nun Kremlin'in Hazar politikasına etkisinin boyutlarını tam olarak saptamak güçleşmektedir. Aynı saptama Kremlin'in Ortadoğu ve Avrasya politikalarına Hazar Filosu'nun sağladığı katkı için de söz konusudur. Kesin olarak söylenebilecek şey, Washington'un Moskova ve Hazar politikasında yaşanacak bir değişimin ya da daha kuvvetle muhtemel bölgede Washington yerine devreye girecek Pekin yönetiminin, Filo'nun Rus dış politikası üzerindeki etkisinde bir değişime yol açabileceği ihtimalidir.

Mevcut durumda İran ve Rusya arasında Hazar'ın güvenliği konusunda oluşan uzlaşmadan fayda sağlayan ve özellikle İran ile ilişkilerini geliştirme yolunda adımlar atan Pekin yönetimi, diğer kıyıdaş devletler ile kurduğu ekonomik ilişkiler ile Moskova'nın dikkatini çekmekte ve bölgedeki Batı tehdidinin yerini alabilecek bir güç olarak değerlendirilebilmektedir. Çin yönetimi, ortaya attığı Yeni İpek Yolu Projesi açısından önem arz eden Hazar'da 2018 ve 2019 yıllarında sağlanan işbirliği ve ortak güvenlik girişimini Proje'nin başarı şansını arttırdığı için desteklemekte, bölgenin istikrarı açısından Moskova'nın bölgede artan etkinliğini kendi ticari ve ekonomik çıkarları nedeniyle sükûnetle takip etmektedir (CGTN 2017). Ancak öte yandan 2020 yılında ortaya çıkan pandemi koşullarında petrol piyasalarının geleceği konusunda oluşan belirsizlik ve düşen petrol fiyatları, Hazar petrol sahalarında faaliyet gösteren bazı Batılı şirketlerin hisselerini nakit ödeme gücüne sahip Çin Ulusal Petrol Şirketi'ne satabileceği söylentilerini ortaya çıkarmış ve Azeri bölgesindeki Hazar petrolü üzerinde olası bir Çin kontrolünü

gündeme getirmiştir. Üstelik bu olasılık Çin'in diğer Hazar devletleri ve özellikle İran ile ortak demiryolu projesi bağlamında kurduğu yakın ilişkiler ile birlikte okunduğunda, Moskova açısından endişe verici bir boyut kazanmaktadır (Goble, 2020a). Diğer taraftan 2020 yılı içerisinde Hazar'da şekillenmekte olan Rusya-Çin rekabetinden faydalanarak bölgedeki deniz gücünü arttırma çabası içine giren İran yönetimi, her ne kadar Rus deniz gücünü doğrudan tehdit edebilecek bir kapasiteye ulaşmasa da, diğer kıyıdaş devletler açısından bir cazibe merkezine dönüşme potansiyelini taşımaktadır (Goble, 2020b). Özellikle Çin'in bölgede bir güvenlik yapılanması oluşturmasından endişe eden ve Moskova'ya bağımlılığı kırmayı amaçlayan Orta Asya devletleri açısından İran, bir dengeleyici olarak önem kazanmaktadır (WION 2020). Bu bağlamda bölgedeki güç dengesinde Batı, Çin ya da İran kaynaklı yaşanacak bir değişimin, bölgede bir güvenlik supabı olarak değerlendirilen Hazar Filosu'nu güvensizlik kaynağına dönüştürmesi muhtemel görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ALİZADE, O. (2010). "18. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'nın Kafkasya'da İşgalcilik Politikası". *Gazi Akademik Bakış*. IV/7: 105-114.
- BAEV, P. (2006). "The Caspian Direction in Putin's 'Energy Super-Power' Strategy for Russia". *38th National Convention of the American Association for the Advancement of Slavic Studies* (16-19 Kasım 2006). Oslo: 1-25.
- BAEV, P. (2008). *Russian Energy Policy and Military Power: Putin's Quest for Greatness*. London: Routledge.
- BEHZADİ, R. (2010). "Iran's Foreign Policy in the Caspian Sea Basin: Oscillation between National Interests and Islamic Adventures". *Central Asia and the Caucasus*. XI/3: 86-93.
- COFFEY, L. (2019). "Time for a U.S. Strategy in the Caspian". *The Heritage Foundation*. Special Report No: 216.
- CONTESSI, N. (2015). "Traditional Security in Eurasia". *The RUSI Journal*. XXX/2: 50-57.
- CORDESMAN A. H.-K. R. AL-RODHAN (2006). *The Global Oil Market Risks and Uncertainties*. Washington: The CSIS Press.
- ÇOLAKOĞLU, S. (1998). "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. LIII/1-4: 107-122.
- DARABADI, P. (2008). "The Caucasus and the Caspian in the Geopolitical Context of the 18th - Early 19th Centuries". *The Caucasus and Globalization*. II/4: 128-140.
- DIBA, B. A. (2003). *The Law and Politics of the Caspian Sea in the Twenty-First Century: The Positions and Views of Russia, Kazakhstan, Azerbaijan, Turkmenistan with Special Reference to Iran*. Maryland: IBEX Publishers.
- DUNLAP, B. N. (2004). "Divide and Conquer? The Russian Plan for Ownership of the Caspian Sea". *Boston College International and Comparative Law Review*. XXVII/1: 115-130.
- FRAPPI, C. (2014). "The Caspian Sea Basin in United States Strategic Thinking and Policies". *The Caspian Sea Chessboard: Geo-political, Geo-strategic and Geo-economic Analysis*. (ed. Carlo Frappi-Azad Garibov). Milano: EGEA: 181-202.

- GARİBOV, A. (2014a). "Caspian Naval Build-Up: Militarization and Arms Race". *Caspian Security Issues: Conflicts, Cooperation and Energy Supplies*. (ed. Marco Valigi). Novi Ligure: Edizioni Epoke: 85-100.
- GARİBOV, A. (2014b). "Militarization of the Caspian Sea: Naval Arms Race and Conflicting Interests". *The Caspian Sea Chessboard: Geo-political, Geo-strategic and Geo-economic Analysis*. (ed. Carlo Frappi-Azad Garibov). Milano: EGEA: 41-58.
- GERMAN, T. (2014). *Russia and the Caspian Sea: Projecting Power or Competing for Influence?*. Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press.
- GÖKÇE, M. (2011). "Soğuk Savaş Öncesinden Günümüze İran'ın Hazar Denizi Siyaseti". *Tarihin Peşinde*. III/6: 153-176.
- GUO, X. – M. P. AMINEH (2007). "The 'Great Game' Continued: Central Eurasia and Caspian Region Fossil Fuels". *IIS Newsletter*. XLV: 45, 2007: 15.
- HAGHAYEGHI, M. (2003). "The Coming of Conflict to the Caspian Sea". *Problems of Post-Communism*. L/3: 32-41.
- HATİPOĞLU, E. (2008). ""Güney Kafkasya ve Orta Asya'da "Büyük Güçler" Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü". *Orta Asya & Kafkasya Güç Politikası*. (ed. M. Turgut Demirtepe). Ankara: USAK: 1-29.
- İSMAYILOV, E. – T. BUDAK (2015). "Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'ın Enerji Politikası". *Bilgesam Analiz*. 1189: 1-8.
- JAFFE, A. M. – R. A. MANNING (1998). "The Myth of the Caspian 'Great Game': The Real Geopolitics of Energy". *Survival*. XL/4: 112-129.
- KUBICEK, P. (2013). "Energy Politics and Geopolitical Competition in the Caspian Basin". *Journal of Eurasian Studies*. IV/2: 171-180.
- LARUELLE, M. – S. PEYROUSE (2009). "The Militarization of the Caspian Sea: "Great Games" and "Small Games" over the Caspian Fleets". *China and Eurasia Forum Quarterly*. VII/2: 17-35.
- LARUELLE, M. – S. PEYROUSE (2015). *Globalizing Central Asia: Geopolitics and the Challenges of Economic Development*. New York: Routledge.
- MAMEDOV, R. (2000). "International-Legal Status of the Caspian Sea in Its Historical Development". *The Turkish Yearbook*. XXX: 107-137.
- MAMEDOV, R. (2001). "International Legal Status of the Caspian Sea: Issues of Theory and Practice". *The Turkish Yearbook*. XXXII: 217-259.
- MAMEDOV, R. (2007). "Military-Political Activity in the Caspian in the Post-Soviet Period (Legal Aspects)". *Central Asia and the Caucasus*. XLVI/4: 79-88.
- MAMKHODJAEVA, O. (2007). "The Role of Central Asia in the 'War against Terrorism'". *Philosophical Perspectives on the "War on Terrorism"*. (ed. Gail M. Presley). Amsterdam: Rodopi: 325-360.
- MEHDİYOUN, K. (2000). "International Law and the Dispute over Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea". *The American Journal of International Law*. XCIV/1: 179-189.

- MOLCHANOV, M. A. (2016). *Eurasian Regionalisms and Russian Foreign Policy*. London: Routledge.
- NANAY, J. (1998). "The U.S. in the Caspian: The Divergence of Political and Commercial Interests". *Middle East Policy*. VI/2: 150-157.
- NANAY, J. (2009). "Russia's Role in the Eurasian Energy Market: Seeking Control in the Face of Growing Challenges". *Russian Energy Power and Foreign Relations: Implications for Conflict and Cooperation*. (ed. Jeronim Perovic vd.). New York: Routledge: 109-131.
- NAUMKIN, V. (2001). "Russia's National Security Interests in the Caspian Region". *The Security of the Caspian Sea Region*. (ed. Gennady Chufirin). Oxford: Oxford University Press: 119-135.
- O'LEAR, S. (2004). "Resources and Conflict in the Caspian Sea". *Geopolitics*. IX/1: 161-186.
- OĞAN, S. (2001). "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmalı Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı". *Avrasya Dosyası*. VII/2: 143-183.
- ÖZBAY, F. (2013). "Hazar'da Güvenlik İkilemi ve Silahlanma Yarışı". *Hazar Strateji Enstitüsü Hazar Raporu*: 7-19.
- RASİZADE, A. (2005). "The Great Game of Caspian Energy: Ambitions and Realities". *Journal of Southern Europe and the Balkans*. VII/1: 1-17.
- SAIVETZ, C. R. (2003). "Perspectives on the Caspian Sea Dilemma: Russian Policies Since the Soviet Demise". *Eurasian Geography and Economics*. XLIV/8: 588-606.
- SHLAPENTOKH, D. (2013). "Turkmenistan and Military Buildup in the Caspian Region: A Small State in the Post-Unipolar Era". *Journal of Eurasian Studies*. IV/2: 154-159.
- TERZİOĞLU, S. S. (2008). "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri". *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*. III/5: 26-47.
- ZIMNITSKAYA, H. – J. V. GELDERN (2011). "Is the Caspian Sea a Sea; And Why Does it Matter?". *Journal of Eurasian Studies*. II/1: 1-14.

İnternet Kaynakları

- 7Deniz (2016). "İran ve Rusya Deniz Kuvvetleri, Hazar'da Ortak Tatbikat Yaptı". Erişim Tarihi: 03.10.2016. www.7deniz.net/iran-ve-rusya-deniz-kuvvetleri-hazarda-ortak-tatbikat-yapti/
- AKULOV, A. (2016). "Packing a Punch: Buyan-M Corvettes Built for Russian Navy". *Strategic Culture*. Erişim Tarihi: 14.10.2016. www.strategic-culture.org/pview/2016/09/26/packing-punch-buyan-m-corvettes-built-russian-navy.html
- Azeri Daily "Russian Offensive Military Equipment off the Coast of Azerbaijan". Erişim Tarihi: 07.06.2017. <http://azeridaily.com/news/16919>
- Azernews (2016a). "Russia's Caspian Flotilla Implements Large-Scale Exercises". Erişim Tarihi: 07.06.2017. <https://www.azernews.az/nation/100907.html>
- Azernews (2016b). "Russia, Azerbaijan to Expand Military Cooperation". Erişim Tarihi: 09.06.2017. <https://www.azernews.az/nation/105845.html>

- Bellingcat (2015). "US Caspian Sea Strategy and Azerbaijan's Shipbuilding Facility". Erişim Tarihi: 05.09.2016. <https://www.bellingcat.com/news/rest-of-world/2015/06/13/us-caspian-sea-strategy-and-azerbaijans-shipbuilding-facility/>
- Caspian Policy Center (2017). "Trump Administration to Cut Aid to the Caspian Region Dramatically". Erişim Tarihi: 24.02.2020. <https://www.caspianpolicy.org/trump-administration-to-cut-aid-to-the-caspian-region-dramatically/>
- CAVAS, C. P. (2015). "Is Caspian Sea Fleet a Game-Changer?". *DefenseNews*. Erişim Tarihi: 20.10.2016. <http://www.defensenews.com/story/defense/naval/ships/2015/10/11/caspian-sea-russia-navy-missiles-attack-strike-military-naval-syria-frigate-corvette-lcs-littoral-combat-ship/73671188/>
- CGTN (2017). "Why is Caspian Sea Security in China's Interest?". Erişim Tarihi: 10.07.2020. https://news.cgtn.com/news/3349544f31557a6333566d54/share_p.html
- COFFEY, L. (2015). "A Secure and Stable Caspian Sea is in America's Interest". Erişim Tarihi: 20.07.2016. www.heritage.org/research/reports/2015/12/a-secure-and-stable-caspian-sea-is-in-americas-interest#_ftn3
- Contact.az (2015). "The Iranian-Russian Military Exercises in the Caspian Sea". Erişim Tarihi: 03.10.2016. contact.az/docs/2015/Politics/101900133490en.htm#.V_JJ2TVGSEg
- DUBNOV, A. (2016). "Era Vsemaguşestva. Paçemu Rassiya Zanyalas Turkmeniey". Erişim Tarihi: 06.04.2017. <http://carnegie.ru/commentary/?fa=62680>
- Economy Watch (2016). "Turkmenistan Seeks Military Assistance from Russia to Preserve Border Security". Erişim Tarihi: 22.09.2016. <http://www.economywatch.com/news/Turkmenistan-Seeks-Military-Assistance-from-Russia-to-Preserve-Border-Security0610.html>
- Global Research (2007). "Iran and Russia May Establish Joint Navy in Caspian Sea". Erişim Tarihi: 29.09.2016. <http://www.globalresearch.ca/iran-and-russia-may-establish-joint-navy-in-caspian-sea/7097>
- Global Research (2016). "Russia's Caspian Sea Fleet and the Cruise Missile Strikes against ISIS Targets". Erişim Tarihi: 25.10.2016. <http://www.globalresearch.ca/russias-caspian-fleet-and-the-cruise-missile-strikes-against-isis-targets/5500449>
- Globalsecurity.org (2016). "Southern Military District". Erişim Tarihi: 25.10.2016. <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/vo-southern.htm>
- GOBLE, P. (2020a). "China Could Ultimately Displace Western Majors as Key Player in Caspian Oil Fields". *Eurasia Daily Monitor*. Erişim Tarihi: 18.07.2020. <https://jamestown.org/program/china-could-ultimately-displace-western-majors-as-key-player-in-caspian-oil-fields/>
- GOBLE, P. (2020b). "Iran Expanding Its Naval Presence in the Caspian". *Eurasia Daily Monitor*. Erişim Tarihi: 23.07.2020. <https://jamestown.org/program/iran-expanding-its-naval-presence-in-the-caspian/>
- GOTTESMAN, E. (2015). "The Caspian States in Russia's Military Bind". *The Diplomat*. Erişim Tarihi: 21.04.2015. <http://thediplomat.com/2015/11/turkey-russia-tensions-put-caspian-states-in-a-bind/>

- Haaretz (2014). "Azerbaijan Buying Israeli Coast-guard Vessels". Erişim Tarihi: 05.09.2016. <http://www.haaretz.com/israel-news/1.613554>
- Kaspiyskiy Vestnik (2019). "Komanduyuşie Voенno-Morskimi Silami Prikaspiyskih Gasudarstv Podpisali Protokol O Sotrudničestve". Erişim Tarihi: 28.08.2020. <http://casp-geo.ru/komanduyushhie-voенno-morskimi-silami-prikaspiyskih-gosudarstv-podpisali-protokol-o-sotrudnichestve/>
- Kazahstanskaya Pravda (2015). "Azerbaijan and Kazakhstan Plan Joint Military Exercises in Caspian Sea". Erişim Tarihi: 04.10.2016. <http://www.kazpravda.kz/en/news/politics/azerbaijan-and-kazakhstan-plan-joint-military-exercises-in-caspian-sea/>
- Kremlin.ru (2016). "Tröhstronnaya Vstreça Glav Azerbaydjana, İrana i Rassii". Erişim Tarihi: 08.06.2017. <http://kremlin.ru/events/president/news/52666>
- KUCERA, J. (2012). "The Great Caspian Arms Race". *Foreign Policy*. Erişim Tarihi: 24.07.2016. <http://foreignpolicy.com/2012/06/22/the-great-caspian-arms-race/>
- KUCERA, J. (2015). "Following Russia, Kazakhstan Tests Missile on Caspian". Erişim Tarihi: 06.04.2017. <http://www.eurasianet.org/node/76576>
- KUCERA, J. (2016). "Russia Signals Intentions to Fire More Missiles from Caspian". Erişim Tarihi: 07.06.2017. <http://www.eurasianet.org/node/80161>
- Milliyet (2016). "Putin, Ruhani, Aliyev İmzayı Attı". Erişim Tarihi: 08.06.2017. <http://www.milliyet.com.tr/putin-ruhani-aliyev-imzayi-atti-dunya-2291647/>
- Mk.ru (2019). "Rassiya i İran Zaklyuçili Sekretnoe Soglaşeniye o Voennom Sotrudničestve – Moskva Prisoedinit'sya k 'Voyne Tankerov'". Erişim Tarihi: 11.08.2020. <https://www.mk.ru/politics/2019/08/08/rossiya-i-iran-zaklyuchili-sekretnoe-soglashenie-o-voennom-sotrudnichestve.html>
- NASR, V. R. (2016). "A Russian-Iranian Axis". *The New York Times*. Erişim Tarihi: 08.06.2017. https://www.nytimes.com/2016/09/17/opinion/a-russian-iranian-axis.html?_r=0
- Naval Technology (2016). "Buyan Class Corvettes (Project 21630), Russia". Erişim Tarihi: 10.10.2016. www.naval-technology.com/projects/buyan-class-corvettes-project-21630-russia/.
- Navy Recognition (2015). "Two More Project 21631 Buyan-M Class Corvettes with Kalibr Missiles for Russia's BlackSea Fleet". Erişim Tarihi: 11.10.2016. <http://www.navyrecognition.com/index.php/news/defence-news/year-2015-news/december-2015-navy-naval-forces-defense-industry-technology-maritime-security-global-news/3349-two-more-project-21631-buyan-m-class-corvettes-with-kalibr-missiles-for-russias-black-sea-fleet.html>
- PARKHOMCHIK, L. (2016). "Current Security Issues in the Caspian Sea Region". Erişim Tarihi: 06.04.2017. <http://eurasian-research.org/en/research/comments/security/%D1%81current-security-issues-caspian-sea-region>
- PRITCHIN, S. (2016). "Problemi Krupnovo Kalibra". *Rassiya v Glabalnoy Politike*. Erişim Tarihi: 06.03.2017. <http://www.globalaffairs.ru/number/Problemy-krupnogo-kalibra-17944>
- Radio Free Europe/Radio Liberty (2003). "Azerbaijan Report: August 25, 2003". Erişim Tarihi: 31.08.2016. www.rferl.org/content/article/1340735.html

- Radio Free Europe/Radio Liberty (2016). "Neutral Turkmenistan Chooses A Side in Afghan Conflict". Erişim Tarihi: 24.09.2016. <http://www.rferl.org/a/turkmenistan-afghanistan-neutrality-policy-punctured/27815538.html>
- RealClear Defense (2015). "A New Military Order in the Caspian Sea?". Erişim Tarihi: 04.10.2016. http://www.realcleardefense.com/articles/2015/11/25/a_new_military_order_in_the_caspian_sea_108724.html
- Reuters (2016). "Russia Uses Iran as Base to Bomb Syrian Militants for First Time". Erişim Tarihi: 08.06.2017. <http://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-russia-iran-idUSKCN10R0PA>
- RIA Novosti (2012). "Vpervie 'Korabl-Nevidimka' 'Volgodonsk' Primet Uçastie V Uçenyah". Erişim Tarihi: 18.06.2020. <https://ria.ru/20121024/906326200.html>
- RIA Novosti (2019). "Rassiya i İran Provedut Sovmestnie Voенno-Morskie Uçeniya v Kaspiyskom More". Erişim Tarihi: 22.04.2020. <https://ria.ru/20190106/1549065843.html>
- Russia Insider (2015). "Russia's Missile Strike on ISIS from Caspian Sea a Message to the World". Erişim Tarihi: 02.11.2016. <http://russia-insider.com/en/military/russias-missile-strike-isis-caspian-sea-message-world/ri10708>
- Russia Today (2016). "Maximum Realism: Russian Navy Drills in Mediterranean and Caspian to Simulate 'Full Battle' Conditions". Erişim Tarihi: 25.10.2016. <https://www.rt.com/news/355572-russia-navy-drills-mediterranean-caspian/>
- Savunma ve Teknoloji (2015). "Rusya, DAİŞ'i Hazar'dan Vuruyor". Erişim Tarihi: 25.10.2016. <http://savunmaveteknoloji.com/rusya-daisi-hazar-denizinden-vuruyor/>
- Seanews (2012). "Russia: Almaz Shipyard Launches Corvette Makhachkala". Erişim Tarihi: 10.10.2016. www.seanews.com.tr/news/77278/Russia-Almaz-Shipyard-Launches-Corvette-Makhachkala.html
- Sipri (2018). "Military Expenditure by Country, in Constant (2018) US Dollar m., 1949-2019". Erişim Tarihi: 12.11.2020. sipri.org/databases/milex
- South Front (2016). "Russia Defense Report-Jan.10, 2016: Caspian Fleet". Erişim Tarihi: 25.10.2016. <https://southfront.org/russia-defense-report-caspian-dreadnoughts/>
- Sputnik (2015a). "Russian, Azerbaijani Navy to Hold First Ever Joint Drills in Caspian Sea". Erişim Tarihi: 03.10.2016. <https://sputniknews.com/military/20150522/1022448790.html>
- Sputnik (2015b). "Rusya: 'Hazar Denizi' Operasyonuyla Gücümüzü Gösterdik". Erişim Tarihi: 02.11.2016. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201510081018235022-suriye-rusya-hazar-isid/>
- Sputnik (2016a). "From Caspian Sea to Central Asia: Russia, Iran Mull Joint War Games". Erişim Tarihi: 03.10.2016. <https://sputniknews.com/middleeast/20160803/1043903849/russia-iran-drill.html>
- Sputnik (2016b). "Şoygu: Azerbaycan'la Askeri İşbirliğinin Düzenlemelere İhtiyacı Var". Erişim Tarihi: 09.06.2017. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201608151024392686-oygu-rusya-azerbaycan-askeri-isbirligi/>

- TASS (2011). "Bal-E Missile System to Defend Russia Coast of Caspian Sea". Erişim Tarihi: 18.10.2016. <http://tass.ru/en/archive/665691>
- TASS (2013). "Noviy Maliy Artilleriyskiy Korabl 'Mahaçkala' Pribıl Na Kaspiyskuyu Filotiliyu". Erişim Tarihi: 18.06.2020. <https://tass.ru/politika/685528>
- TengriNews (2014). "Military Cooperation between Russia and Kazakhstan Deepens as Kazakhstan Prepares to Take Russian Defense Order". Erişim Tarihi: 20.09.2016. <https://en.tengrinews.kz/military/Military-cooperation-between-Russia-and-Kazakhstan-deepens-255441/>
- The Japan Times (2016). "Russia Starts Staging Syria Airstrikes from Iran; U.S. not Surprised". Erişim Tarihi: 08.06.2017. <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/08/17/world/russia-starts-staging-syria-airstrikes-iran-u-s-not-surprised/#.WTfiNevyiM9>
- The Jerusalem Post (2015). "Azerbaijan: Israel's Secret Muslim Friend". Erişim Tarihi: 05.09.2016. <http://www.jpost.com/Middle-East/Azerbaijan-Israels-Secret-Muslim-Friend-431810>
- THOMAS, T. L. – J. SHULL (1999). "Russian National Interests and the Caspian Sea". *Perceptions*. IV/4. Erişim Tarihi: 03.08.2016. <http://sam.gov.tr/tr/wp-content/uploads/2012/01/TIMOTHY-L.-THOMAS-JOHN-SHULL.pdf>
- VATANKA, A. (2016). "Baku's Choice: How Iran and Russia Are Wooing Azerbaijan". *Foreign Affairs*. Erişim Tarihi: 09.06.2017. <https://www.foreignaffairs.com/articles/azerbaijan/2016-08-11/bakus-choice>
- VOLOSHIN, G. (2014). "US Downsizes Military Ties with Central Asia". *Eurasia Daily Monitor*. Erişim Tarihi: 05.09.2016. http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=42682&cHash=1e5e3a2f4d2c477687e0ed50a8310875#.V81ex_mLSM8
- WION (2020). "Iran's Expanding Naval Presence in Caspian Sea Puts Spotlight on Great Power Rivalry". Erişim Tarihi: 03.09.2020. <https://www.wionews.com/opinions-blogs/irans-expanding-naval-presence-in-caspian-sea-puts-spotlight-on-great-power-rivalry-304203>